

RUSIŠKASIS KONSERVATIZMAS: NACIONALINĖS IDEOLOGIJOS PAIEŠKA IR SANTYKIS SU RUSIJOS UŽSIENIO POLITIKA

VILIUS IVANAUSKAS

Straipsnyje analizuojamas šiandienės Rusijos vidaus struktūrinių veiksmų ir vidaus veikėjų poveikis nacionalinės ideologijos paieškai ir „rusiškojo konservatizmo“ linijos formavimui, nužymint ir šios ideologijos sąsajas su Rusijos užsienio politika. Pagrindinį dėmesį skiriant Rusijos politikai nuo Gruzijos ir Rusijos karo 2008 m. iki 2016 m. yra išryškinama, kaip Vladimiro Putino režimas, atsakydamas į vidaus politikoje kylančias įtampas, susijusias su: 1) Rusijos režimo struktūros specifika, *silovikų* dominavimu; 2) etnofederalizmo struktūra ir stiprėjančiu nacionalizmu bei 3) ideologijų konkurencija, vis aktyviau imasi eurazianistinę kryptį transformuoti į valstybinę doktriną tampantį „rusiškąjį konservatizmą“. Šiai analizei yra naudojamos vidaus ir išorės struktūrinių veiksmų poveikio politikai (pvz., Walterio Carlsnaeso konceptai), etnofederalizmo tyrimų bei neformalių ryšių teorinės priegos. Straipsnyje tvirtinama, kad Rusijos vidaus struktūriniai veiksniai formuoja Rusijos eurazianistinę kryptį kaip dominuojančią politikos doktriną, kuri apibrėžia (riboja) Rusijos užsienio politikos balansavimą ir padeda paaiškinti jos dinamiką. Parodoma, kaip pastarųjų metų Rusijos agresyvėjanti užsienio politika tampa persmelkta valdžioje neoimperialistų vizijos apie „stiprią, konservatyvią ir alternatyvią Rusiją“, kuri lemia

Vilius Ivanauskas – humanitarinių mokslų daktaras, VŠĮ „Rytų Europos studijų centras“ vyresnysis politikos analitikas (el. paštas: vilius.ivanauskas@gmail.com).

© Vilius Ivanauskas, 2016

Straipsnis įteiktas redakcijai 2016 m. vasario 20 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2016 m. balandžio 11 d.

„rusiškojo konservatizmo“ plėtojimą ir didėjančią naudojamą užsienio politikos kontekste, pagrindžiant Rusijos aktyvumą (agresyvumą) posovietiniame regione (pvz., kare su Ukraina), keliant daugiapolio pasaulio tvarkos klausimą. Kitos konkuruojančios idėjinės linijos (provokarietiškas liberalizmas ir slavofiliškas nacionalizmas) yra įtraukiamos į balansavimą pagal poreikį, tačiau išlieka netipinėmis formomis, tam tikrais ideologiniais kraštutinumais.

Ivadas

2014 m. rugpjūčio 14 d. Jaltoje sakydamas kalbą įvairių partijų atstovams Rusijos prezidentas Vladimiras Putinas pareiškė, jog Krymas gali suvaizdinti svarbų vaidmenį vienijant Rusiją, tapti istoriniu ir dvasiniu šaltiniu įveikiant raudonųjų ir baltųjų susipriešinimą bei išgydant Rusijai dramatiško XX a. žaizdas¹. Vladimiro Putino Rusija yra nuolatiname tarptautinių įvykių sūkuryje. Jame reaguojama ne vien į išorės veiksnius, bet kyla ir Rusijos vidaus veiksniai: kova dėl įtakos, valdžios teisėtumas ir visuomenės mobilizacija, etniniai konfliktai, skirtingos politinės laikysenos.

Formuodama savo užsienio politiką, Rusija aktyviai atsižvelgia į išorinius struktūrinius veiksnius, kuriais galima paaiškinti vykstantį balansavimą tarp atskirų idėjų. Tačiau laikantis požiūrio, kad ne vien struktūra apriboja veikėją, bet ir veikėjai daro įtaką struktūrai², svarbu pažvelgti į Rusijos politikos vidinę aplinką (savotišką juodąją dėžę). Aktualu analizuoti: 1) kokie vidaus iššūkiai smarkiai papildė išorės veiksnius, kai Rusijos užsienio politika šalia išorės veiksmių yra veikiama ir vidaus struktūrinių veiksmių; 2) kaip atskiri Rusijos politikos veikėjai dalyvauja ar daro poveikį šiems vidaus struktūriniais veiksniais. Atsižvelgiant į tai, analizuojant vidaus veiksmių poveikį Rusijos užsienio politikos nuo Rusijos ir Gruzijos karo

¹ Ефременко Д. В., «Фабрики мысли и внешнеполитическая повестка современной России», *Политическая наука: Науч. журн.* № 3, 2015, с. 91–112.

² Pavyzdžiui, Tomas Janeliūnas ir Linas Kojala išskiria du pagrindinius struktūrinius veiksnius, lemiančius Rusijos užsienio politiką: JAV užsienio politiką ir naftos kainų svyravimus. Janeliūnas T., Kojala L., *Structural Forces and Russian Foreign Policy: A Simulation of Identity Narratives inside the Putin's Regime*, Unpublished paper.

2008 m. iki 2016 m. kontekste, šiame straipsnyje yra tikrinama to- kia hipotezė: Rusijos vidaus struktūriniai veiksniai formuoja Rusi- jos eurazianistinę kryptį kaip dominuojančią politikos doktriną, kuri apibrėžia (riboja) Rusijos užsienio politikos balansavimą ir padeda paaiškinti jos dinamiką.

Aptariami trys pagrindiniai vidaus veiksniai. Pirma, kaip struktū- rinį veiksnių svarbu yra suprasti Vladimiro Putino autoritarinio režimo pobūdį ir stiprėjančią poreikį užsitikrinti režimo teisėtumą ir tęstinumą. Analizuojant šį veiksnių galima išskirti svarbų veikėją – eurazianisti- nę liniją palaikančių jėgos struktūrų (*silovikų*) dominavimą – darančią poveikį sprendimams, siekiant užsitikrinti valdžios teisėtumą ir savo įtakos išsaugojimą. Antras struktūrinis veiksnys būtų Rusijos etnofe- deralizmas, valdžiai siekiant užtikrinti Rusijos teritorinį vientisumą, reaguojant į etninio separatizmo pavojų ar ksenofobinio rusiškojo na- cionalizmo poveikį³. Šiame lauke svarbūs veikėjai būtų ne vien cen- tro ar regionų valdžia, bet ir įvairaus pobūdžio etninį nacionalizmą remiantys veikėjai, į kurių veiklą reaguojama. Trečia, eurazianistinę kryptį verta laikyti atskiru struktūriniu veiksniu, kuris figūruoja kaip svarbi Rusijos intelektualinė ir politinė tradicija, o idėjiniame-ver- tybiniame lauke konkuruoja su kitomis linijomis. Tradicija savaime nepaaiškina, kaip ši linija tampa vis svarbesnė užsienio politikoje, tačiau kartu su kitais minėtais struktūriniais veiksniais galima matyti, kaip eurazianistinė kryptis yra transformuojama ir paverčiama svar-biausia Rusijos vidaus ir išorės politikai skirta doktrina.

Šiame straipsnyje, apžvelgiant viešą idėjų raišką, svarbių veikėjų retoriką, strateginių dokumentų nuostatas ir pan., atliekama užsie- nio politikos ir ją veikiančio ideologinio diskurso analizė, pagrindinį dėmesį skiriant oficialaus diskurso tyrimui, tačiau parodant svarbių diskurso veikėjų (pvz., jų kalbų diskurso) santykį su oficialiuoju dis- kursu. Pavyzdžiui, atliktų interviu ir antrinių šaltinių pagrindu gili-

³ Cohen A., „Domestic Factors driving Russia’s Foreign Policy“, *Executive Summary Background*, November 19, 2007, No. 2084.

namasi į atskirų veikėjų ryšius su idėjinėmis linijomis, jų poveikį ideologinio lauko ir užsienio politikos formavimui.

1. Teorinės prielaidos

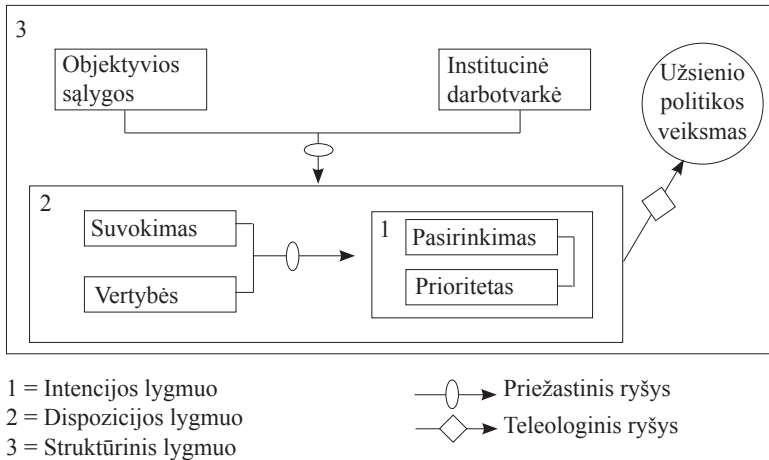
Teorinis pagrindas šiam požiūriui remiasi keliais ramsčiais. Pirmiausia svarbu suprasti, kad valstybių užsienio politika priklauso ne vien nuo išorės, bet ir nuo vidaus veiksnių⁴. Pavyzdžiui, D. Cadier ir M. Light, taip pat A. Cohenas pabrėžia, kad Putino režimo struktūra ir kiti vidaus veiksniai stipriai veikia Rusijos užsienio politikos dinamiką⁵. Maria Raquel Freire dar 2008 m. rašė, kad B. Jelcino valdymo metu Rusija pirmiausia atsižvelgdavo į išorės veiksnių poveikį, o Putino Rusijos užsienio politika vis labiau ėmė reaguoti į vidaus veiksnius⁶. Antra, svarbios yra prielaidos, parodančios, jog užsienio politikoje ypač svarbus yra struktūrinių veiksnių ir užsienio politikos formuotojų abipusis šalinimas (t. y. ne vien struktūra apibrėžia veikėją, bet ir veikėjas veikia struktūrą)⁷. Šiuo požiūriu aktualu yra naudoti

⁴ Atskiri autoriai pažymi, jog užsienio politikoje vidaus interesai būna labai svarbūs – netgi kariniai veiksmai gali būti aiškinami lyderių siekiu išskirtinai demonstruoti užsienio politikos sėkmę ar rodyti karinį įžvalgumą ir kompetenciją. Žr. Richards D., Clifton Morgan T. D., Wilson R. K., Schwebach V. L., Young G. D., „Good Times, bad Times, and the Diversionary Use of Force: A Tale of Some Not-so-free Agents“, *Journal of Conflict Resolution* 37 (3), 1993, p. 504–535; Schultz K., „Domestic Politics and International Relations“, Carlsnaes W., Risse T., Simmons B. A. (eds.), *Handbook of International Relations*, Los Angeles: Sage, 2013, p. 478–503.

⁵ Cadier D., Light M., eds., *Russia's Foreign Policy: Ideas, Domestic Politics and External Relations*, Palgrave Macmillan, 2015.

⁶ Freire M. R., „The making of Russia Foreign Policy: Lines of (Dis)continuity in a Process of Affirmation“, Oficina do CES n.º 308, June, 2008, <https://www.ces.uc.pt/myces/UserFiles/livros/874_308_Oficina%20do%20CES_2008.pdf>; Freire M. R., Kanet R. E., *Introduction, Russia and its Near Neighbors*, Palgrave Macmillan UK, 2012, p. 1–17.

⁷ Walter Carlsnaes ir Valerie M. Hudson atkreipia dėmesį, kad užsienio politika, priklausdama struktūrinių veiksnių veikimo lygiui, yra priklausoma ir nuo politikos veikėjų – sprendimų priėmėjų, įtakos grupių ir pan. Žr. Carlsnaes W., „Foreign Policy“, Carlsnaes W., Risse T., Simmons B. A., *Handbook of International Relations*, Los Angeles: Sage, 2013, p. 298–326; Hudson V. M., *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*, Lanham: Rowland & Littlefield, 2007.

1 pav. Walterio Carlsnaeso struktūrinių veiksmų ir veikėjų poveikio užsienio politikai modelis

Walterio Carlsnaeso pateikiamą schemą, kuri iliustruoja, kad užsienio politikos veiksmai, stipriai priklausydami nuo struktūrinių veiksmų, yra veikiami ir vidaus veikėjų. Pastarieji interpretuoja struktūrinės sąlygas ir daro įtaką politinių veiksmų artikuliacijai ir vykdymui⁸.

Rusijos kontekste specifinę politikos veikėjų įtaką išryškina ir Rusijos politikos ar elito tyrimai, kurie papildomai paaiškina veikėjų galią ir veikimo būdus. Pažymėtina neformali atskirų įtakos ir interesų grupių įtaka Rusijos politikos ir valdymo procesams, papildant institucinį valdymą. Pavyzdžiui, A. Ledeneva išskiria neformalių galios tinklų poveikį (*network-based governance patterns*)⁹ kaip svarbiausią Rusijos politinės sistemos bruožą, susigrupuojant aplink

⁸ Carlsnaes W., „The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis“, *International Studies Quarterly* 36, 1992, p. 254.

⁹ Ledeneva A. V., *Can Russia Modernise? Sistema, Power Networks and Informal Governance*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

V. Putino asmenį, palaikant nerašytas taisykles¹⁰ kaip siekti įtakos. Sociologė T. Zaslavskaja išskiria neformalių praktikų tęstinumą ir ryškėjančią Rusijos elito nuostatą išlaikyti valstybės kontrolę – taip jie įgyja galimybių dalytis ištekliais, nors tai ir trukdo vykdyti reikšmingas visuomenės transformacijas¹¹. Paminėtini ir pastebėjimai apie Rusijos režimo gebėjimą (pvz., M. Kaczmarskio apibrėžtos „Putino rato“ ir „dominuojančios koalicijos“ sąvokos¹²) formuoti palankią ir opoziciją atribojančią valdžios aplinką, kurioje ypač svarbų vaidmenį vaidina buvę saugumo ir jėgos struktūrų atstovai¹³. Trečia, Rusijai yra būdingas iš SSRS paveldėto etnofederalizmo principų taikymas (pvz., P. Roederio, T. Martino ir M. Beissingerio tyrimai¹⁴), bandant integruoti etnines mažumas, kuriant daugiatautę imperiją vienijančius institutus ir ideologiją, siekiant riboti į etninius konfliktus ar separatizmą vedančią etninę mobilizaciją. Tačiau, kaip teigia M. Beissingeris, SSRS žlugimą skatino būtent sustiprėję etniniai konfliktai ir įtampos. Anot jo, dabartinė Rusija, iš esmės paveldėjusi sovietinį etnofederalizmą, nors ir deklaruoja slopinanti rusiškąjį ar etninių mažumų nacionalizmą, yra persmelkta įvairių įtampų, susijusių su nevienoda etninių mažumų socialine padėtimi ir galimybėmis, atskirų regionų siekiu išlaikyti išteklių kontrolę, sustiprėjusiu rusiš-

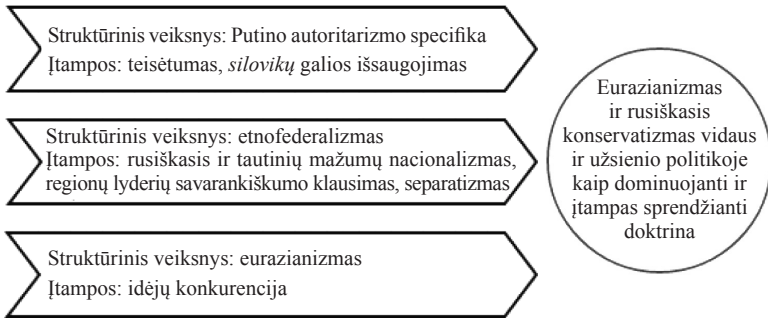
¹⁰ Pavyzdžiui, „viešos paslapties“ reiškinys, iliustruojantis, kad žmonės prisiderina prie sistemos ir jai neprieštarauja, mainais už tai gaudami galimybę vieną dieną priartėti prie išteklių. Tuo savotiškai paaiškinama įvairių grupių tolerancija tiems, kurie gavo galimybę naudotis ištekliais (esą ir patys tai darytų).

¹¹ Zaslavskaya T., „On the Social Mechanism of Post-Communist Transformations in Russia“, *Sotsiologicheskiye issledovaniya (SOTSIS)* No. 8, 2002.

¹² Kaczmarski M., „Domestic Power Relations and Russia's Foreign Policy“, *Demokratizatsiya* 22 (3), 2014, p. 383–410.

¹³ Dawisha K., *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia?*, Simon & Schuster, 2014.

¹⁴ Roeder P. G., „Soviet Federalism and Ethnic Mobilization“, *World Politics* 23 (2), 1991, p. 196–233; Martin T., *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*, Ithaca, Cornell University Press, 2001; Beissinger M. R., *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*, Cambridge Studies in Comparative Politics, 2002.

2 pav. *Rusijos vidaus struktūrinių veiksnių poveikio užsienio politikai modelis*

kuoju nacionalizmu („Rusija – rusams“) ar nuolat demonstruojama valdžios parama tradicinei Rusijos etninei kultūrai¹⁵.

Šios prieigos ir W. Carlsnaeso schema leidžia parengti teorinį modelį, pagrindžiantį poziciją, kad režimo parama eurazianistinei kryptčiai, jos transformavimas į valstybinę „rusiškojo konservatizmo“ doktriną ir naudojimas užsienio politikoje buvo Rusijos valdžios atsakas į minėtų struktūrinių veiksnių (V. Putino autoritarinė valdžios sistema, Rusijos etnofederalizmas ir ideologijų konkurencija), kėlusių nemažai vidinių įtampų, kurios V. Putino sistemoje buvo linkusios didėti, poveikį. Iš Rusijos vidaus kylantis poreikis turėti dominuojančią idėjinę liniją ir konstruoti specifinį Rusijos tapatybės tipą¹⁶ nepaneigia valdžios galimybės vykdyti balansavimo politiką, tačiau parodo dabartinio režimo suinteresuotumą turėti aiškų ideologinį traukos centrą.

¹⁵ Beissinger M. R., „Beyond the Nationalities Question?“, *Problems of Post-Communism*, No. 58, Issue 4/5, p. 35.

¹⁶ Hanna Smith apibrėžia, kad, akcentuojant nacionalinę tapatybę, siekiama išspręsti vidines Rusijos prieštaras, o kartu tai daro didelę įtaką užsienio politikos kryptims, siekiant padidinti Rusijos vaidmenį tarptautinėje politikoje. Žr. Smith H., „Domestic Influences on Russian Foreign Policy: Status, Interests and Ressentiment“, *Russia and Its Near Neighbours*, Palgrave Macmillan UK, 2012, p. 39–63.

2. Reikšmingos vidinės įtampos Vladimiro Putino Rusijoje

2.1. V. Putino režimas ir silovikų poveikis

Politinis Rusijos režimo pobūdis yra vienas svarbiausių vidaus veiksnių, darančių įtaką Rusijos nacionalinės tapatybės ir į ją reaguojančios užsienio politikos formavimui. Atskiri autoriai apibrėžia V. Putino režimą kaip „rinkiminį autoritarizmą“¹⁷. Jis rodo, kad valdžia visiškai kontroliuoja politinį procesą ir svarbiausias įtakos darymo priemonės (nuo įtakos jėgos struktūrose iki žiniasklaidos). Tačiau valdžia (nebūdama „iš Dievo“) remiasi rinkimų procedūrų įvykdymu, tam tikru lygiu reaguoja į elitą bei visuomenę. Šis požiūris padeda paaiškinti režimo maneversus, tarp jų ir paramą atskiroms idėjinėms linijoms. Tris skirtingus V. Putino valdymo laikotarpius apibūdinęs Nikolajus Zlobinas pabrėžė¹⁸, kad kiekvienas Putino valdymo laikotarpis žymėjo skirtingus siekius. Pirmas – „valstybės įtakos koncentraciją ir valdžios vertikalę“, antrasis – energetikos supergalybės raišką ir sugebėjimą per tai veikti procesus. Trečiajam etapui būdingas aktyvesnis ideologijos naudojimas pagrindžiant dabartinį išskirtinį Putino statusą ir garantuojant įtaką ateityje, o tai daroma pasitelkus „moralinį ir istorinį Putino sureikšminimą“¹⁹. V. Putino sugrįžimas į prezidento postą 2012 m. sietinas su pastaruoju etapu.

Galima laikyti, kad Putino įtakos stiprinimas ir kontrolės susigrąžinimas į valstybės rankas lėmė svarbius atskirų grupių tarpusavio santykių pokyčius. Pirmojo etapo pabaigoje galima matyti, kad B. Jelcino laikais buvęs *silovikų* bei liberalų balansas (pastariesiems

¹⁷ Umland A., „Russia’s New “Special Path” after the Orange Revolution. Radical Anti-Westernism and Paratotalitarian Neo-authoritarianism in 2005–8“, *Russian Politics and Law* 50 (6), November–December 2012, p. 19–40.

¹⁸ Torbakov I., „The Russian Orthodox Church Contestations over History in Contemporary Russia“, *Demokratizatsiya* 22, Issue 1, Winter 2014, p. 151–152.

¹⁹ Konstantinas von Eggertas irgi išskiria didėjančią V. Putino mesianizmą ir tuo grindžiamą Rusijos politiką. Viliaus Ivanausko 2015 m. lapkričio 7 d. interviu su Rusijos politikos ekspertu Konstantinu von Eggertu.

vaidinant gana svarbų vaidmenį²⁰) buvo pakeistas *silovikų* dominavimu. Ariel Cohen 2007 m. konstatavo, jog rusiškasis liberalizmas patyrė aiškų nuosmukį, tokios politinės partijos kaip „Jabloko“ ar Dešiniųjų jėgų sąjunga buvo atribotos. Tokios jėgos turi vis mažiau galimybių būti matomos televizijoje ir girdimos per radiją ir vis daugiau susilaukia kaltinimų, kad yra „Vakarų agentai“. Po 2004 m. Rusijos prezidento rinkimų, kuriuos atskiri tyrinėtojai laiko labiau teisiniu formalumu įtvirtinant²¹ V. Putino lyderystę, valdžia susitelkė ne vien į savos aplinkos formavimą Rusijos politikoje, bet ir aktyviau ėmė reikšti „stiprios Rusijos“ idėją, kartu eskaluodamos mintį apie stiprią valdžią. 2005–2006 m. buvo svarbus lūžis. V. Putinas tuo metu iškėlė mintį apie SSRS griūtį kaip didžiausią XX a. geopolitinę katastrofą, pamažu, net ir retoriniu lygiu, pradėta atsiriboti nuo vakarietišku demokratijos standartų siūlant savus standartus. Vladislavo Surkovo nukaltas „suverenios demokratijos“ principas leido daugiau dėmesio skirti rusiškojo patriotizmo temai ir savitos demokratijos kelio apibrėžimui. Ši linija tuo metu dengė aiškų V. Putinui oponuojančių grupių marginalizavimą, su jėgos struktūromis susijusių grupių stiprėjimą²², taip pat valdžios aplinkoje atsirandančių *kvaziliberalų*, kurie prireikus sukurtų balanso tarp skirtingų laikysenų regimybę, sluoksnį. Atskirų autorių (pvz., Jørgeno Stauno²³) pastebėtos įtampos dėl išlikusio *silovikų* bei liberalų poveikio vidaus ir išorės procesams žymėjo vidaus valdžios grupių radikalų ir mažiau radikalų požiūrį į Rusijos politiką, atvėrė balanso galimybę V. Putino (vėliau ir D. Medvedevo) užsienio politikai, tačiau iš esmės panaikino val-

²⁰ Cohen A., „Domestic Factors Driving Russia’s Foreign Policy“, *Executive Summary Background*, November 19, 2007, No. 2084.

²¹ Fish S., *Democracy Derailed in Russia: The Failure of Open Politics*, University of California–Berkeley, 2005.

²² McFaul M., *Russia’s Unfinished Revolution: Political Change from Gorbachev to Putin*, Cornell University Press, 2001.

²³ Staun J., „Siloviki versus Liberal-technocrats. The Fight for Russia and Its Foreign Policy“, *DIIS REPORT* 2007:9, Copenhagen: Danish institute for international studies, 2007.

džiai oponuojančių grupių galimybę daryti realią įtaką procesams. K. Dawisha pažymi, kad Putino sistemoje pradėjo visiškai dominuoti su saugumu ir kitomis jėgos struktūromis susijusios valdžios grupės, tenkinančios savo interesus ir darančios poveikį valdymui²⁴.

Šioje įtakos grupių ir „rinkiminio autoritarizmo“ konfigūracijoje Vladimiro Putino valdžia patyrė kelis įtampos momentus. Poslinkis į *silovikų* pusę V. Putino režimą skatino ieškoti papildomų visuomenės mobilizavimo priemonių, kurios neutralizuotų oponuojančių demokratų liberalų (ir kitų grupių) argumentus dėl demokratijos stokos ar kritikuotinų Rusijos politikos sprendimų²⁵. Šalia akcentų apie gerėjančią Rusijos ekonominę padėtį (pvz., Lilija Ševtsova Putino režimą laiko didelių naftos kainų režimu) ir Rusijos išgelbėjimą iš oligarchų įtakos (valdžios įmones perduodant valdyti patikimiems *silovikų* aplinkos veikėjams, pvz., I. Sečiniui), Rusijos valdžia toliau dėmesį skyrė visuomenės mobilizavimui per ideologiją. Besiformuojanti „valstybinio patriotizmo“ kryptis lėmė orientaciją į Rusijos galybę simbolizuojančių naratyvų aukštinimą (XVII a. Rusijos laimėjimai, SSRS laimėjimai ir pan.), liberalaus kelio ir Vakarų poveikio kritiką bei režimą remiančių grupių kūrimą (pvz., jaunimo judėjimas „Naši“). Rusijos tarptautinio autoriteto didinimas bei atsigręžimas į „tikrąsias rusų vertybes“ tapo V. Putino valdžios teisėtumą didinančios politikos dalimi. A. Umlandas išskiria, kad jau 2005–2008 m. V. Putinas aktyviai reagavo į autoritarinių veiksmų (ne vien Rusijoje!) kritiką (Slobodano Miloševićiaus teismas, „Kursko“ atvejis, įkaitų išvadavimo Dubrovkos teatre ar Beslano mokykloje operacijos aplinkybės ir pan.), ypač į 2004 m. Ukrainos oranžinę revoliuciją. V. Putinas jau tada ieškojo būdų pagrįsti savo autoritetą įtvirtinan-

²⁴ Dawisha K., *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia?*, Simon & Schuster, 2014.

²⁵ S. Fish jau 2005 m. konstatavo, kad Rusija nesugebėjo tapti demokratija, kad rinkimai nėra laisvi, o valdžia nuolat riboja piliečių teises. Tuomet didelė Vakarų mokslininkų dalis dar kalbėjo apie Rusiją kaip apie demokratiją, turinčią kai kurių trūkumų (tuo iš esmės įteisindami V. Surkovo ir kitų siekius teigti Rusijos demokratijos alternatyvumą), Fish, p. 28–29.

čius veiksmus, sukurti reikalingus idėjinius diskursus šiam autoritetui stiprinti, vis dažniau renkantis antiamerikietišką, antieuropietišką, rusiškąjį kultūrinį išskirtinumą remiančią laikyseną. Būdavo palaikomi stiprią valdžią, eurozianizmą ar „neiškraipytą Rusijos istoriją“ remiantys judėjimai ar naujai kuriami institutai (organizacijos)²⁶.

Šiame lauke nemažą įtaką turėjo saugumo struktūros ir *silovikų* aplinka, kuri tiesiogiai ar per įvairių institutų aplinką (pvz., RISS, kuriam vadovavo buvęs žvalgybos pareigūnas) pradėjo labiau apibrėžti šio „valstybinio patriotizmo turinį“. Būtent RISS centre buvo publikuojamas tekstas apie užsienio finansuojamus Rusijos mokslo centrus, kurie veikia prieš Rusijos interesus. RISS ėmėsi iniciatyvos, kad pradėtų veikti įstatymas Nr. 121-FZ dėl užsienio įtakos agentų²⁷, atvirai įvardijant jais tokius centrus kaip Karnegio centrą Maskvoje, PIR centrą, fondą „Naujoji Eurazija“, Levados centrą, RAPN, Rusijos mokslų akademijos Sociologijos institutą, kai kurias struktūras prie Rusijos ekonomikos mokyklos ir pan.²⁸ Galima atkreipti dėmesį į atskirų *silovikų* asmenybių aktyvų dalyvavimą. Pavyzdžiui, Nikolajus Patruševas, buvęs FSB vadovas, kuris, būdamas Saugumo tarybos sekretoriumi nuo 2008 m., gana aktyviai komentavo sudėtingiausius Rusijos užsienio ir vidaus politikos momentus, galimą raidą, nuolat užimdamas griežtą poziciją, pateikdamas ne vien savo nuomonę, bet ir išryškindamas Saugumo tarybos indėlį į procesus, aktyviai pateikdavęs nuomonę apie oponuojančius valdžiai kaip „Va-

²⁶ Umland A., „Russia’s New “Special Path” after the Orange Revolution. Radical Anti-Westernism and Paratotalitarian Neo-authoritarianism in 2005–8“, *Russian Politics and Law* 50 (6), November–December 2012, p. 19–40.

²⁷ 2012 m. liepos 13 d. Valstybės Dūmoje priimtos Federalinio įstatymo Nr. 121-FZ „Dėl Rusijos Federacijos individualaus teisės akto apie nekomercinių organizacijų, vykdančių užsienio agentų vaidmenį, reguliavimo“ pataisos, <<http://rg.ru/2012/07/23/nko-dok.html>>.

²⁸ Кулик Н., «Между властью и обществом: К вопросу о роли публичных интеллектуалов в установлении повестки дня в современной России», *Политическая наука*, 2015, № 3: Социальные и политические функции академических и экспертных сообществ / Ред.-сост. номера Авдонин В. С., Малинова О. Ю., с. 71–91.

karų agentus“²⁹, iš esmės kuravęs pagrindinių nacionalinių saugumo strategijų rengimą. T. y dar iki 2011–2012 m. protestų galima matyti, kad „valstybinio patriotizmo“ kryptis Rusijos politikoje gali atsiverti tik parodomajam ir procedūriniam liberalizmui³⁰. 2007 m. Miuncheno saugumo konferencijoje V. Putinas gana atvirai pasisakė prieš „vienpolį“ pasaulį ir JAV dominavimą³¹.

Nors D. Medvedevo laikotarpis laikytinas „valdžios liberalų“ suformavimu iš dalies atkuriant balansą tarp jėgos ir pragmatikų grupių³², tai galima sieti su Rusijos užsienio politikos balansavimu – didesniu atsivėrimu bendradarbiaujant su ES (pvz., 2010 m. inicijuota „Partnerystės vardan modernizacijos“ programa³³), truputį suartėjant su JAV (pvz., nusiginklavimo klausimų kėlimas³⁴). Vidaus politikoje platesnio atsivėrimo liberaliai srovei nebuvo, ir tai gerai parodė Rusijos opozicijos varžymai, sklandus prezidento posto perleidimas V. Putinui ir valdžios reakcija į 2011–2012 m. protestus. Šie protestai rodė, kad režimas dėl oponuojančių grupių spaudimo, Vakarų kritikos bei „spalvotųjų revoliucijų“ baimės turės spręsti savo teisėtumo klausimą ir ieškoti būdų, kaip iš naujo užsitikrinti visuomenės paramą. Ankstesnio „valstybinio patriotizmo“ įdirbio nepakako, reikėjo papildomų paskatų visuomenei, kad Rusijos viduje V. Putino kritika sumažėtų. Galima laikyti, kad režimas tuometinėmis sąlygomis turėjo du pasirinkimus. Pirmas – atsiverti didesnėms reformoms ir

²⁹ Интервью Секретаря Совета Безопасности Российской Федерации Н. П. Патрушева: «Сказки о правах человека» («Аргументы и факты», № 005 от 14.12.2011 г.), <<http://www.scrf.gov.ru/news/688.html>>.

³⁰ Fish, p. 28–29.

³¹ *A Breeze of Cold War*, Munich security conference, <<https://www.securityconference.de/en/about/munich-moments/a-breeze-of-cold-war/>>.

³² Kaczmarek M., „Domestic Power Relations and Russia’s Foreign Policy“, *Demokratizatsiya* 22 (3), 2014, p. 383–410.

³³ <http://eeas.europa.eu/delegations/russia/eu_russia/tech_financial_cooperation/partnership_modernisation_facility/index_en.htm>.

³⁴ Arms Control Association, „Statement on President Obama’s June 19 address in Berlin on Eliminating Nuclear Weapons Threats“. 2013 m. birželio 19 d.; Feng Yujun, „Prospects for Russia–US Relations after Putin reassumes Presidency“, *CIR* 22 (4).

demokratijos plėtrai Rusijoje. Antras – ieškoti būdų, kaip atnaujinti ir toliau eksploatuoti „valstybinio patriotizmo“ kryptį, surandant aktyvesnės mobilizacijos priemonių.

Čia politinio elito struktūra buvo labai svarbi. *Silovikų* kontroliuojamų struktūrų 2008–2013 m. laikotarpiu rengiamos nacionalinio saugumo koncepcijos bei karinės doktrinos ir skelbiami Rusijos kariuomenės modernizavimo siekiai aiškiai parodė, kad Vakarų (pirmiausia NATO šalių) gynybos strategijos ir vakarietiškos žmogaus teisių darbotvarkės yra pateikiamos kaip esminis iššūkis Rusijai. Kartu paties V. Putino ir kietosios linijos atstovų retorika išryškino ypač skeptišką „spalvotųjų revoliucijų“ vertinimą, JAV vaidmenį jose. Akivaizdu, kad netrukus kylančių protestų kontekste atsivėrimas demokratijos plėtojimui valdžios atstovų buvo suvokiamas kaip rizika valdžia, režimu (tai patvirtina ir tuometiniai Saugumo tarybos sekretoriaus N. Patruševio komentarai³⁵). Po 2004 m. prezidento rinkimų Rusijos valdžia pradėjo plėtoti Rusijos galybę atkuriančios ir įvairiose sferose Vakarams alternatyva galinčios būti Rusijos kryptį (nors ji nuoseklios formos ir neįgavo), taip po truputį atsiribodama nuo B. Jelcino prezidentavimo metu įsivyravusios „grįžimo į normalumą“ linijos³⁶. 2011 m. pradžioje įtakingas „Vieningosios partijos“ veikėjas Olegas Morozovas seminare su politologais kvietė mokslininkus remti konservatizmo (vadino jį socialiniu konservatizmu) idėją ir ją siejo su ilgaamže Rusijos civilizacija³⁷. 2011–2012 m. visuomenės protestų ir atskiras valstybes krėtusių

³⁵ *Ответы Секретаря Совета Безопасности Российской Федерации Н. П. Патрушева в связи с 20-летием ведомства на вопросы корреспондента «Интерфакса»*, <<http://www.scrf.gov.ru/news/721.html>>.

³⁶ Torbakov I., „The Russian Orthodox Church Contestations over History in Contemporary Russia“, *Demokratizatsiya*, Winter, 2014, Vol. 22, Issue 1, p. 145–170.

³⁷ Olegas Morozovas, vienas įtakingiausių ilgamečių partijos „Vieningoji Rusija“ ideologų, 2005–2011 m. ėjęs Rusijos Dūmos pirmininko pavaduotojo pareigas, o 2012–2015 m. vadovavęs prezidento administracijos vidaus politikos valdybai. Žr. Морозов О., «Основные положения социально-консервативной идеологии», *Тетради по консерватизму*, № 1, 2014, с. 9–16.

„spalvotųjų revoliucijų“ režimui buvo aišku, kad valdžios teisėtumo klausimo negali būti nepaisoma. Įtampai mažinti buvo dar aktyviau pasitelkiama ideologija. Buvo siekiama visiškai artikuluoti Rusijos alternatyvumo ideologiją, kuri taptų ne momentine, o ilgalaike V. Putino aplinkai teisėtumą kuriančia linija.

Kartu, pažymint gana nemažą V. Putino aplinkos atstovų (buvusių saugumiečių) suinteresuotumą³⁸ užsitikrinti įgyto turto apsaugą ar net jį padidinti³⁹, jėgos šalininkų poveikis režimui neremti atsivėrimo demokratijos plėtrai, o ieškoti kitų visuomenės mobilizavimo priemonių buvo didžiulis. Pradėtas demonstruoti dėmesys „rusiškajam konservatizmui“, taip pat agresyvesnė užsienio politika (pirmiausia – karas Ukrainoje) iliustravo, kad Rusijoje ši politika prislopino visuomenės kritiškumą, o „gyventojų daugumos atgręžimas prieš liberaliąją mažumą“⁴⁰ buvo efektyvus. Remiantis Levados centro duomenimis, visuomenės apklausos rodė, jog, pademonstravus agresyvesnę politiką, Rusijos gyventojų parama V. Putino valdymui 2014–2015 m. smarkiai padidėjo, o 2012–2013 m. buvo išgyvenamas reitingų nuosmukis⁴¹.

Svarbu pasakyti, kad, stiprėjant ekonomikos krizei, *silovikų* palaikoma „naujo konservatizmo“ ir priešiškumo Vakarams⁴² linija savotiškai mažina galimą V. Putino balansavimo amplitudę, gali tapti vidiniu iššūkiu esant „naujojo atšilimo“ scenarijui. Pavyzdžiui, tokių veikėjų kaip D. Rogozinas, N. Patruševas, S. Ivanovas militaristiniai

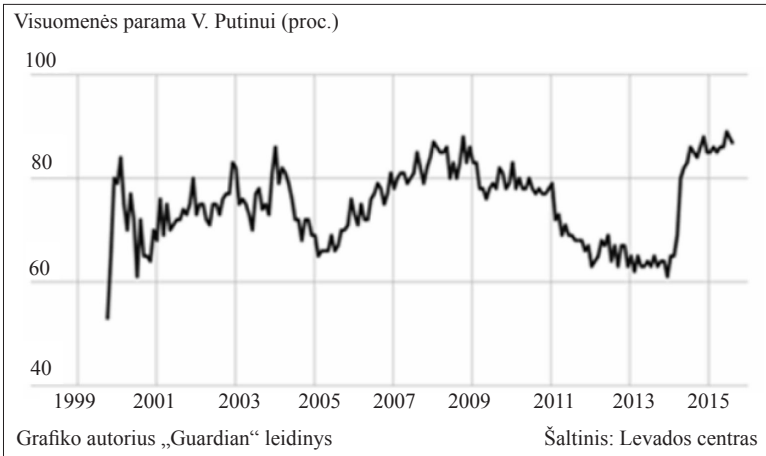
³⁸ Dawisha K., *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia?*, Simon & Schuster, 2014.

³⁹ L. Jonavičius savo straipsnyje teigia, kad įtakinga Rusijos politikų dalis dėl noro persikirstyti valdomus išteklius (rentas) buvo suinteresuoti karu Ukrainoje. Žr. Jonavičius L., *Foreign Policy of a Limited Access Order: Case of Russia*, Unpublished paper.

⁴⁰ Viliaus Ivanausko 2015 m. lapkričio 6 d. interviu su Rusijos sociologe Olga Malinova.

⁴¹ „Vladimir Putin's approval Rating at Record Levels“, *The Guardian*, 23 July 2015, <<http://www.theguardian.com/world/datablog/2015/jul/23/vladimir-putins-approval-rating-at-record-levels>>.

⁴² Orlova K., *Who Would Dethrone the Tsar?*, <<http://www.the-american-interest.com/2016/02/28/who-will-dethrone-the-tsar/>>.

3 pav. Rusijos visuomenės paramos V. Putinui pokytis

komentaras rodo, kad dominuojantys valdžios grupių veikėjai skeptiškai vertina Rusijos atsitraukimą esamomis aplinkybėmis.

2.2. Etnofederalizmas ir etninio separatizmo pavojus

Naujoji Rusija iš ankstesnių laikų paveldėjo ne tik etnofederacijos principą, bet ir SSRS griuvimo inerciją, buvusioms sovietinėms respublikoms tampant savarankiškoms. Daliai Rusijos autonominių respublikų atsiskyrimo galimybė atrodė reali. Prisiminkime Čečėniją, sudėtinga situacija buvo ir dėl Tatarstano. Anksčiau regionų integralumą ir lojalumą garantavo komunistų partijos režimas, kuris ilgą laiką sėkmingai slopino nacionalizmą (mažiau vakarinėse SSRS teritorijose – Pabaltijo respublikose, Ukrainoje ir pan.). Žlugus komunizmui, Rusija atsidūrė tarp dviejų visiškai priešingų vektorių: tarp potencialių separatizmo židinių ir centro intereso dominuoti, labiau gyvenant unitariniu, o ne federaciniu principu. Dešimtmetyje Rusijos Federacija rėmėsi „susitarimais“ su autonominių respublikų valdžiais. Tačiau jie, kaip rodė Čečėnijos pavyzdys, nebuvo

tvarūs, struktūriškai federalizmas nebuvo užbaigtas. Per paskutinius keliolika metų Rusijoje baigia nusistovėti „federacijos be federalizmo“ modelis, kuris rodo V. Putino Rusijoje susidarius „skirtingų greičių“ regionų sistemą⁴³. Šis modelis siekia užtikrinti teritorinio vienetumo išlaikymą, slopinti etninį separatizmą, deklaruoti „sėkmingą daugiatautiškumą“. Tačiau posovietinės Rusijos etninių santykių realijas gerai atspindi „matrioškos nacionalizmo“ principas⁴⁴, rodantis, kad Rusijoje stiprėja atskirų nacionalinių tapatybių konkurencija.

B. Jelcino ir V. Putino valdymo metu etninės mažumos ir jų turimos teritorijos buvo išlaikomos keliais lygiais. Pirma, Rusijoje ir toliau buvo taikomas etnofederalizmo principas – svarbiausioms etninėms mažumoms buvo suteikiama galimybė turėti savo administracinius centrus. Rusija yra federacinė valstybė, susidedanti iš 83 regioninių subjektų (įtraukiant Krymo teritoriją – 85 subjektų). Ji remiasi asimetrinio federalizmo principu, t. y. regionų autonomijos lygis net formaliai yra nevienodas. Aukščiausio autonomijos lygio yra respublikos, kuriose dominuoja specifinė etninė grupė. Respublika greta rusų kalbos turi kitą oficialią kalbą ir netgi savą konstituciją. Būtent autonominės respublikos, ypač Čečenija ir Tatarstanas, valdant B. Jelcinui galėjo siekti ar net siekė nepriklausomybės. Antra, siekiant įveikti separatizmo apraiškas, B. Jelcino valdymo metu buvo siekiama papildomo susitarimo su etniniais regionais. Pasirašytos sutartys su daugiau nei 40 autonominių subjektų garantavo jiems formaliai didesnes teises (autonominė apygarda, sritis, kraštas, autonominė sritis bei federaciniai miestai turi žemesnį statusą nei autonominės respublikos). Trečia, V. Putino valdymo metu aktyviai vyko lojalių valdytojų etniniuose regionuose formavimo procesas.

⁴³ Rogoza J., „Federation without Federalism: Relations between Moscow and the Regions“, *OSW studies*, No. 49, Warsaw, April 2014.

⁴⁴ Bremmer I., Taras R., *Nations and Politics in the Soviet Succession States*, New York, 1993.

Regionų valdymo struktūra pasitraukus B. Jelcinui patyrė keletą transformacijų. 2004 m. V. Putinas gerokai sustiprino centralizuotą valdymą – panaikino regionų vadovų rinkimus ir įgijo teisę pats juos skirti. Šį pakeitimą lydėjo ekonominė centralizacija, federaliniam biudžetui priskiriant daugiau mokesčių ir išmokų perskirstymų regionams. Regionams skiriamų išmokų politika vis stiprėjo ir pasaulinės ekonomikos krizės metu pasiekė piką, „individualiai“ skirstant paramą regionai buvo gelbėjami, tačiau situacija pasiekė hipercentralizaciją, kurią pripažino ir tuometinis prezidentas D. Medvedevas, inicijavęs ne tik kai kurių mokesčių perskirstymo grąžinimą regionams, bet ir kadencijos pabaigoje 2011 m. ėmėsis Rusijos regionams suteikti didesnę savarankiškumą, keliant ir renkant valdžią (matyt, buvo tikima, jog partija „Vieningoji Rusija“ kontroliuoja procesą). 2013 m. centrinė valdžia vėl prisiėmė sau teisę siūlyti kandidatus, jeigu to prireikia pagal aplinkybes⁴⁵. Pats faktas, kad centrinė valdžia nesunkiai įgyvendina centralizaciją ar regionų savarankiškumo teisių plėtimą, o procesas nevyksta kaip įtemptas centro ir regiono pozicijų derinimas, rodo, jog procedūros realiai nėra tokios svarbios – viską iš esmės sprendžia centras. V. Putino valdymo metu federalinė struktūra neperėjo į aukštesnį brandos lygį, nors būta lūkesčių. Federalizmui būdingas valdžios pasidalijimas tarp centrinės ir vietos valdžios buvo kuriamas ne mezgant dialogą, o remiantis galia. Lenkijos analitinio centro OSW atliktu tyrimu nustatyta⁴⁶, kad federalinių subjektų vadovams priklausomybę nuo centro įtvirtinti labiausiai padeda ekonominė struktūra, vis didesnei daliai regionų tampant išmokų gavėjais, o ne donorais. Susiformavęs gavėjo statusas regionų elitą skatina pirmiausia žiūrėti į centrą, tikėtis jo sprendimų, vengti atsakomybės. Pagrindinė regionų valdytojų motyvacija – pratęsti savo valdžią, gauti išmokas regionui ir patirti mažesnę kontrolę (turint omenyje aukš-

⁴⁵ <<http://www.reuters.com/article/2013/04/02/us-russia-elections-idUSBRE9310GR20130402>>.

⁴⁶ Rogoza.

tą korupcijos lygį visoje Rusijoje). Svarbiausiu Rusijos federalizmo bruožu tampa vietinio biurokratinio autoritarinio elito susiformavimas ir personalinis federacinių subjektų vadovų ryšys su V. Putino aplinka. Etninių grupių elitą stengiamasi laikyti šalia savęs mainais už jų lojalumą Kremlui, taip „nudrenuojant“ potencialius etninius konfliktus. Ypač tai aktualu Šiaurės Kaukazo atveju, kai Čečėnija, siekdama nepriklausomybės, posovietiniu laikotarpiu patyrė du karus, prarado daugiau nei 50 tūkst. žmonių ir, nepaisant Rusijos pergalės, yra (kaip ir visas Šiaurės Kaukazo regionas) rusenantis židyns naujoms separatizmo nuotaikoms plisti. Todėl nuolatinis centro kontraktas su respublikų lyderiais yra svarbus, o Maskva stengiasi vengti atsitiktinių žmonių, ypač jautriuose regionuose. Vertindami Šiaurės Kaukazo respublikų ir joms artimų Krasnodaro bei Stavropolio sričių vadovus, matome, kad regionų vadovais tapę asmenys yra perėję ilgametę kadru atranką⁴⁷ – nuo sovietinių laikų priklausę nomenklatūrai arba per ilgą karjerą buvę atsiųsti ir dirbę centre arba kitaip susiję su centro valdžios, teisėsaugos (saugumo) ar valdžiai artimais verslo sluoksniais. Daugumai jų galiojo „patikrinimo centre“ principas, o tai savotiškai papildė senuosius nomenklatūros atrankos principus.

Tačiau šis jaukinimas viduje kūrė net keletą įtampų, kurios gali turėti ilgalaikių padarinių. Etninių elitų jaukinimas sukūrė „vietinių kunigaikščių“ reiškinių – gana laisvą tvarkymąsi savo domene (ryškiausiu pavyzdžiu laikant Čečėnijos prezidentą R. Kadyrovą), susitaikant su parodomuoju prezidento V. Putino nusileidimu į atskirus regionų lygio klausimus. Antra, susikurtoje sistemoje nemaža dalis regionų tapo inertiški, priklausomi nuo Kremliaus, partijos „Vie-

⁴⁷ Pavyzdžiui, nuo 2013 m. Dagestano vadovu esantis Ramazanas Abdulatipovas yra ilgametis sovietinės nomenklatūros atstovas. Turėjo įvairias nacionalinių santykių, regionų valdymo srities pareigas, nuo 1988 m. perėjo dirbti į TSKP CK, po kurio laiko užsitaravo B. Jelcino pasitikėjimą. Vėliau sugebėjo pritaipyti ir prie naujų lyderių. Nuo 2008 m. Ingušijos Respublikos vadovas Junus-bek Jevkurovas B. Jelcino valdymo laiku darė aktyvią karinę karjerą, yra dalyvavęs abiejuose Čečėnijos karuose, taikos palaikymo misijoje Kosove. Kiti vadovai irgi panašiai remiasi ilgalaikiais pasitikėjimo ryšiais tarp centro ir periferijos.

ningoji Rusija“ ir gaunamų paskirstymų, patiems nevaldant turimų išteklių ir gana menkai atliepiant regionų socialinio ekonominio vystymo poreikius. Todėl galima teigti, kad federalizmas Rusijoje daugiausia yra palaikomas iš viršaus. Federalizmo statusas kol kas sukurią abipusį teisėtumą Kremlui bei regionų vadovams, esamoje „išmokų ir paskirstymo“ bei bendro veikimo į išorę politikoje šiek tiek sumažina etninio nacionalizmo ir separatizmo riziką. Tačiau svarbu pasakyti, kad atskiruose regionuose vietiniai vadovai gana sėkmingai vykdo etnifikaciją (pvz., Jakutijoje gyvena apie 49,9 proc. jakutų, o 1989 m. jų buvo mažesnis procentas – 33,4 proc.), išteklių turtinguose regionuose jaučiama įtampa dalijantis ištekliais su centru, taip pat neretai patiriamas etninio rusiškojo nacionalizmo iššūkis jaučiant kaltinimus dėl neproporcingo jų finansavimo (šūktis „Užteks maitinti Kaukazą“). Remiantis įvairiomis apklausomis galima matyti, kad maždaug 2011–2013 m. buvo akivaizdus etninių įtampų padidėjimas. 2011–2012 m. vykdyta Rusijos gyventojų Dires apklausa⁴⁸ parodė, kad gyventojai jaučia gana didelį priešišumą atskiroms etninėms grupėms (pvz., čečėnams – 39 proc., čigonams – 41 proc., musulmonams – 17 proc., tadžikams – 23 proc.). Apklausos taip pat rodo dalies visuomenės poliarizaciją pasiskirstant į dvi grupes: palaikant artimumą su Vakarais ar reiškiant slavofilų idėjas. Pažymėtina, jog 2011–2012 m. Rusijos gyventojai labiau išskiria užsieniečių grėsmę Rusijai (3,71 balo iš 5) nei laikosi nuomonės, kad Rusija turi išskirtinį tapatumą, nors Rusijos išskirtinio tapatumo vertinimas yra gana geras (3,14 balo iš 5). Vertinant užsieniečių grėsmę, kelis kartus priešiščiau žiūrima į „pietų grupes“ (azerbaidžaniečiai, čečėnai, čigonai, musulmonai ir tadžikai) nei į vakariečius (amerikiečiai, žydai, švedai). Tyrimas taip pat atskleidė, kad nusistovėjęs priešiškas jaučiamas „kaukaziečių“ grupei (prita-

⁴⁸ Ją vykdė JAV konsultacinė įmonė „Tarptautinė demokratija“ ir Levados analitinis centras. Žr. Garber T. P., „Beyond Putin? Nationalism and Xenophobia in Russia Public Opinion“, *The Washington Quarterly*, Fall 2014, p. 113–134.

riama šūkiams „Rusija – rusams“ arba „Užteks maitinti Kaukazą“), etninėms mažumoms iš Šiaurės ir Pietų Kaukazo, tačiau jis apima ir bendras ksenofobines nuotaikas atvykėlių iš Pietų (pvz., Vidurinės Azijos) atžvilgiu. Nacionalistines nuotaikas reiškiantys asmenys nerodė didelės paramos valdančiajai partijai („Vieningoji Rusija“), nes manė kitas partijas (pvz., nacionalinę bolševikų partiją, V. Žirinovskio liberalus demokratų ar komunistų partiją (KPFR)) labiau remiant jų idėjas, tačiau tapatinosi su valdžios retorika dėl užsienio grėsmės Rusijai, taip pat žvelgiant į JAV kaip į grėsmę. Liberalų partija „Jabloko“, kaip jie manė, nerėmė jų idėjų⁴⁹. Tačiau pažymėtina, kad „antipietietiška“ nusiteikę „ksenofobai“ neturi aiškesnio požiūrio į Rusijos kelią, jos alternatyvumą, o „antivakarietiška“ mąstantys ar pabrėžiantys Rusijos išskirtinumą respondentai yra kur kas labiau linkę remti Putino veiksmus, turi nuomonę apie Rusijos vystymosi kryptį. Jie taip pat pozityviai vertina SSRS, kritiškai žvelgia į pilietinių teisių judėjimus ar protestus. Etninė priešprieša buvo jaučiama abiejose pusėse. 2013 m. rugsėjį Rusijos tyrimų organizacijos „Pollitech“ pristatyta tarptautinių santykių Rusijoje ataskaita mini etninių įtampų tarp rusų ir kitų etninių grupių didėjimą⁵⁰. Anot tyrimo išvadų, pagrindiniu etninių santykių objektu yra tapęs Šiaurės Kaukazas, kuris „gyvena pagal savo taisykles“, atskiros respublikos gali būti vadinamos islamiškomis, o didelė dalis jose gyvenančių rusų jaučiasi nuolat žeminami. Esant šioms tendencijoms, 2013 m. spalį Maskvos Biriulovo rajone keli šimtai neonacių su šūkais „Rusija – rusams“ kėlė masines riaušes reaguodami į galimą imigranto nusikaltimą⁵¹. Reaguodamas į tvyrančią priešpriešą, 2013 m. rugsėjo 19 d. Valdai klube V. Putinas pažymėjo, jog Rusijai reikia iš naujo atrasti savąjį

⁴⁹ Garber T. P., „Beyond Putin? Nationalism and Xenophobia in Russia Public Opinion“, *The Washington Quarterly*, Fall 2014, p. 127.

⁵⁰ Dzutsati V., „Russian Researchers say Country on the Brink of National Crisis“, *North Caucasus Analysis Volume: 14 Issue: 18*, <http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=41397&no_cache=1#_VufbU9J94dX>.

⁵¹ <<http://lzinios.lt/lzinios/Pasaulis/maskvoje-kilo-rasistines-riaušes/165228>>.

identitetą, nes nei carinės Rusijos, nei sovietinės sistemos tapatumas, nei vakarietiška „ultraliberalioji“ ideologija nėra tinkami dabartinei Rusijai⁵². Tai nebuvo naujas problemos iškėlimas, nes V. Putinas prieš 2012 m. prezidento rinkimus kaip vieną svarbesnių klausimų kėlė daugiaetninės visuomenės (iki tam tikro lygio užtikrinant įvairių tautinių grupių nacionalumo plėtrą, išlaikant titulinės rusų tautos dominavimą, bet ieškant įtampos mažinimo būdų) išlaikymo klausimą⁵³. Dar anksčiau, 2011 m. gegužės 23 d., vienas artimų V. Putino bendražygių ir partijos „Vieningoji Rusija“ ideologų, tuo metu einantis Rusijos Dūmos pirmininko pavaduotojo pareigas, pabrėžė, kad polinkis į monoetniškumą būtų nesuderinamas su tūkstantmete daugiakultūre Rusijos patirtimi⁵⁴.

Galima matyti Rusijos valdžios suinteresuotumą skatinti *rosian* (*россиян*) tapatumą siekiant apimti visus Rusijos gyventojus, o ne vien etninius *rusus* (*russkiye*). Dar nuo sovietmečio laikų gyvuojantis „tautų draugystės“ principas iš esmės kuria Rusiją kaip savotišką „etninį siurblių“, kuriame „draugiškos“ ir bendrą patirtį turinčios tautos irgi pripažįstamos savomis. V. Putino valdymo metu palaikomas „valstybinio patriotizmo“ siekis lyg ir bandė perkelti dėmesį nacionalizmo apraiškoms iš etninių į politines, tačiau to nepakako įtampoms malšinti. Todėl šalia etnofederalizmo principų ir „išmokų dalijimo“ veiklos režimui svarbu tapo etninėms mažumoms ir Rusijos nacionalistams pasiūlyti kur kas aktyvesnį imperinį patriotizmą. Karo Ukrainoje metu išryškėjo tautinių mažumų nacionalizmo pajungimas bendram Rusijos imperijos tapatybės konstravimui, parama

⁵² Dzatsati V., „Russian Researchers say Country on the Brink of National Crisis“, *North Caucasus Analysis Volume: 14 Issue: 18*, <http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=41397&no_cache=1#.VuFbU9J94dX>; taip pat <<http://kremlin.ru/news/19243>>.

⁵³ Путин В., *Россия: национальный вопрос*, <http://www.ng.ru/politics/2012-01-23/1_national.html>.

⁵⁴ Морозов О., «Основные положения социально-консервативной идеологии», *Тетради по консерватизму*, № 1, 2014, p. 9–16.

„valstybiniam patriotizmui“ ir užsienio politikai, įvairių etninių grupių integravimas į „rusų pasaulį“.

3. „Rusiškojo konservatizmo“ ideologija ir poveikis užsienio politikai

3.1. Konservatizmo konstravimas

Buvo rašyta, kad šio dešimtmečio pradžioje kur kas ryškesnės nei anksčiau tapo vidinės įtampos, susijusios su Rusijos režimo specifika (išskylantis teisėtumo klausimas, siekis išlaikyti dominuojančių grupių įtaką) bei etnofederaline struktūra ir etninio nacionalizmo priešpriešomis. Kaip atsakas – sustiprėjo režimo poreikis naudoti ideologines priemones, kurios leistų mažinti šias įtampas. Žvelgiant istoriškai, Rusijoje pastaruosius pusantro šimto metų vyravo kelios idėjinės linijos, kurios patyrė didelę konkurenciją, sugebėjo veikti procesus, tačiau išskirtinį vaidmenį ne kartą vaidino eurazianistinė linija, kurios elementai buvo taikomi netgi SSRS laikais. XIX a. išryškėjo vadinamųjų *zapadnikų* (adaptavusių liberalias ir progresyviausias idėjas) bei slavofilų linijos⁵⁵. Imperijos valdžia į kai kurias idėjas atsižvelgdavo, modernizuodama Rusijos valdymą ar skirdama dėmesio slavų kultūriniam tapatumui, rusų kalbos įtakos plėtimui, tačiau integruodama jas į eurazianistinę kryptį (pvz., filosofo Konstantino Leontjevo idėjos), užkirdama kelią imperijai „žalingoms“ laikysenoms. Bolševikų revoliucija nulėmė pažangios linijos įsikūnijimą į marksistinę-lenininę ideologiją. Sovietinė Rusija transformavosi į Sovietų Sąjungą ir jau Stalino valdymo pabaigoje, *de facto* atsisakydama „pasaulinės revoliucijos“ idėjos, revoliucingumą keitė

⁵⁵ Pursiainen C., Patomäki H., „The State and Society in Contemporary Russian Political Thought“, Rindzevičiūtė E. (ed.), *Contemporary Change in Russia: In from the Margins?, Baltic and East European Studies 3*, Huddinge, Sweden: Södertorns Hogskola, 2004, p. 55–93.

imperijos stiprinimo elgsena⁵⁶. Ideologiniu lygiu tai reiškė palaispni atsitraukimą nuo išgrynintų marksistinių-lenininių nuostatų taikymo, prireikus iš dalies atsiveriant balansavimui. Pavyzdžiui, Chruščiovo „atlydis“ ar Gorbačiovo reformizmas rodė atskirų sričių atvėrimą nuosaikesniam kalbėjimui ir raiškai, o Brežnevo valdymo metu galima matyti labiau gręžiantis į rusiškąjį etnokultūrinį veiksnį, SSKP lygiu išryškėjant net savotiškam „rusiškojo ordino“ elementui⁵⁷. Žlugus SSRS B. Jelcino valdymo metu buvo galima matyti ne vien bandymą išsaugoti Rusijos teritorinį integralumą, bet ir santykinai didelį atsivėrimą Vakarams, suteikiant plačią erdvę demokratų liberalų kursui. Tačiau net ir tuo metu neoimperialistinė elgsena buvo svarbu. B. Jelcino valdymo pabaigoje išryškėjusi primakoviška „praktinio realizmo“ paradigma ilgainiui reagavo į posovietmečiu susiformavusį vidurinės klasės veiksnį (ne tik vidaus politikos, bet ir užsienio politikos srityje⁵⁸), taip pat gebėjimą laiku užtikrinti mobilizuojančių ideologijų įtraukimą (t. y. šis „praktinis realizmas“ nėra visiškai deideologizuotas, nors ir nesusijęs su konkrečia ideologija). Atsižvelgiant į tai, V. Putino režimas irgi ne kartą balansavo tarp skirtingų ideologijų, tačiau, reaguojant į vidines įtampas, palaispniui iš naujo pradėta žvelgti į euroazianizmą palaikančią neoimperialistinę liniją. Ji gebėjo reaguoti į kitas linijas, tačiau apsibrėžė aiškų traukos centrą – remti stiprios ir savitą civilizacinę raidą turinčios Rusijos idėją, dalį Vakarų standartų pavadinti žalingais, derinti etnokultūrinį rusiškąjį tapatumą su istoriniu daugiaetniškumu, pirmiausia remti imperinį

⁵⁶ Fainsod M., *How Russia is ruled: Revised Edition*, Harvard University Press, 1963.

⁵⁷ Байгушев А., *Русский орден внутри КПСС. Помощник М. А. Суслова вспоминает...*, Алгоритм, 2006.

⁵⁸ D. Jefremenko atkreipia dėmesį, kad V. Putino valdymo metu gana stipri vidurinė klasė yra gana ryškus veiksnys, verčiantis valdžią ieškoti rusiškojo kelio, t. y. pasiūlyti jiems stiprios Rusijos viziją kaip motyvuojantį veiksnį. Tačiau svarbu šį analitinį teiginį suvokti Rusijos tyrimų kontekste ir matyti ne tiek valdžios prisitaikymą prie vidurinės klasės intereso, kiek valdžios gebėjimą įtraukti „vidurinę klasę“ į valdžios palaikomus naratyvus, taip amortizuojant jos priešiškumą. Ефременко Д. В., «Фабрики мысли и внешнеполитическая повестка современной России», *Политическая наука*, № 3, 2015, с. 92–93.

Rusijos kultūrinį ir politinį tapatumą. Ši linija šiuo metu plėtojama kaip rusiškasis konservatizmas.

„Rusiškasis konservatyvumas“ buvo plėtojamas pasitelkus imperinį diskursą apie Rusijos civilizaciją ir jos santykį su valstybe, siejant šias idėjas su geopolitinėmis eurazianistų doktrinomis, tačiau kartu detalizuojant ne vien geopolitinę valstybės politikos kryptį, bet ir sociokultūrinės tapatybės sritį, kuri varijavo nuo naudojimosi etninio rusiškumo (*russkyi*) iki politinio rusiškumo (*rossyan*) sluoksniais. Pastarajai kryptčiai buvo teikiama pirmenybė. Rusijos tapatybės formavimo ir požiūrio į išorės priešus ir draugus sritys tapo visiškai susiklojančios. Jų raiška jau nebuvo vien pavienių intelektualų ar atskirų valdžios pareigūnų retorika ar pavienės iniciatyvos. Pastaruoju dešimtmečiu galima skirti keletą etapų, matant, kad šio konstravimo dalyviai, ypač valdžios viršūnė, gana aktyviai reagavo į minėtas vidinių veiksnių įtampas.

Jau antrojoje V. Putino valdymo kadencijoje (2004–2008 m.) buvo matyti gana aktyviai plėtojama „valstybinio patriotizmo“ kryptis, įgaunanti antivakarietiškumo bei Rusijos alternatyvumo pabrėžimo laikyseną. Ją galima laikyti pirmu etapu. Tačiau, reaguojant į 2011–2012 m. protestus, V. Putino sugrįžimą į valdžią, atskirų *silovikų* (D. Rogozino, N. Patruševio) įtakos sustiprinimą, „valstybinio patriotizmo“ ideologijos konstravimas buvo pastūmėtas į naują lygį. Formuojama „rusiškojo konservatizmo kryptis“ vienu metu kūrė pagrindą ir Rusijos nacionalinei tapatybei, ir jos poveikiui Rusijos užsienio politikai. Naujasis konservatizmas tapo lūžiu, reaguojant į 2011–2012 m. protestus ir tokius naujus jauno amžiaus opozicijos lyderius kaip Aleksejus Navalnas, Sergejus Udaltsovas ar Vladimiras Milovas. 2012 m. prezidento rinkimų kampanijos metu Stačiatikių bažnyčios patriarchas Kirilas Rusijos televizijos užsklandose ne kartą įspėjo, kad „tikras rusas neina protestuoti prieš valdžią“. Protestų metu išryškėjusi visuomenės poliarizacija⁵⁹ rodė, jog valdžiai išlaikyti reikėjo aktyvių veiksmų. Režimas teisėtumo stoką įvertino kaip

⁵⁹ Torbakov, p. 145–170.

pamoką ir, inicijavęs konservatyvųjį posūkį, nutarė remtis tik jam lojalia ir valdžios naratyvu „maitinama dauguma“⁶⁰ (taip pademonstruodamas, kad vadinamosios „vartotojų klasės“ nepakanka mesti iššūkiui naujas priemones įvedančiam V. Putinui). Nacionalinės ideologijos konstravimas perėjo į naują etapą.

Galima manyti, kad į šį procesą, kuris palaipsniui vyko ir D. Medvedevo valdymo metu, buvo įtrauktos įvairios institucijos ir organizacijos – nuo strateginių iki akademinų. Pavyzdžiui, strateginiu lygiu būtina minėti nuolat posėdžiaujančią Saugumo tarybą, kurią sudaro 11 nuolatinių narių – aukščiausio rango Rusijos pareigūnų (pirmininkas pats prezidentas, tarybos sekretorius – buvęs FSB vadovas N. Patruševas, nariai: ministras pirmininkas, užsienio reikalų ir vidaus reikalų ministrai, jėgos struktūrų vadovai ir kiti atsakingi pareigūnai) ir 15 nenuolatinių narių), kuri aktyviai rengė svarbiausius strateginius dokumentus – Nacionalinio saugumo strategiją (2009 m.), naująją karinę doktriną (parengta 2009–2010 m.) ir kitus vidaus bei užsienio politikos klausimus, įtvirtino svarbiausias politines linijas ir dominuojančius ideologinius diskursus, kurie tapo neimperialistinės laikysenos pamatu. Svarbu tai, kad ši taryba aktyviai būrė darbo grupes, į kurias buvo įtraukiami svarbiausių mokslo institucijų atstovai. Pavyzdžiui, rengiant nacionalinio saugumo strategiją, darbo grupėse dalyvavo 104 asmenys, kurių maždaug 60 proc. – svarbiausių mokslo įstaigų vadovai, jų pavaduotojai⁶¹. Šalia jau minėto RISS analitinio centro, paminėtinas ir 2012 m. įkurtas Socialinių ekonominių ir politinių tyrimų institutas⁶². Jis akivaizdžiai prisidėjo rengiant konservatyviąją ideologiją. Į šį rengimą, įvairius konservatizmo skaitymus (pvz., išskirtinas „Berdiajevo skaitymų“⁶³ forumas) buvo kviečiami

⁶⁰ Viliaus Ivanausko 2015 m. lapkričio 6 d. interviu su Rusijos istoriku Nikita Petrovu; Viliaus Ivanausko 2015 m. lapkričio 6 d. interviu su Rusijos sociologe Olga Malinova.

⁶¹ «Достойный уровень жизни – лучшая стратегия безопасности России», газета *Известия*, № 81 от 13 05 2009, 14. 05 2009, <<http://www.scrf.gov.ru/news/440.html>>.

⁶² Žr. <<http://www.isepr.ru/>>.

⁶³ XX a. pradžios rusų filosofas ir religijos egzistencialistas Nikolajus Berdiajevas, kalbėjęs apie rusų nacionalinį charakterį ir „trečiosios imperijos“ idėją. Šią kryptį

tyrinėtojai, nebūtinai atstovaujantys konservatyviajai srovei, tačiau išmanantys ideologijas (neretai netgi nuosaikūs veikėjai⁶⁴). Tačiau svarbiausia linija išlieka savito konservatizmo plėtojimas, kurį siekiama pagrįsti ne vien etnokultūrine-religine, bet ir geopolitine prasme. Konservatizmą imta derinti su diskursu apie Rusijos imperiją, jos likimą ir naujus iššūkius. Itin aktyviai naudojamos N. Berdiajevo, diplomato ir filosofo Konstantino Leontjevo, o ypač filosofo, lingvisto, geopolitikos teoretiko Vadimo Cimburskio idėjos⁶⁵, siejančios eurazianistinę kryptį su konservatizmu, apeinančios „slavofilų“ ir „vakariečių“ priešpriešą ir teigiančios, kad atsisakymas pripažinti imperinio veikimo logiką stumia Rusiją į atribojimą, kurio nenori pripažinti nei liberalai, nei slavofilai. Taip pat remiamasi A. Dugino, net A. Solženicyno mintimis. Šios mintys yra apibendrinamos nuo 2014 m. minėto instituto leidžiamame žurnale „Konservatizmo skaitiniai“, kuriame spausdinamos ne vien mokslininkų, bet ir politikos ar žiniasklaidos veikėjų (pvz., Olego Morozovo⁶⁶, Dmitrijaus Kiseliovo⁶⁷ ir kitų) mintys.

jis siejo su stačiatikių tikėjimu, „šventosios imperijos“ įkūnijimu į Rusijos likimą. „Berdiajevo skaitymų“ forume buvo remiamasi ir V. Putino išsakyta pozicija ginti tradicines vertybes, sieti tai su konservatizmu, Berdiajevo idėjomis, buvo aptariama, ką rodo Krymo grąžinimo klausimas, kaip pasiekti „mandagų konservatizmą ir kaip vykdyti konservatizmo sklaidą Rusijos visuomenėje“. Žr. <<http://www.isepr.ru/en/news/The+ISEPR+Foundation+held+the+first+%E2%80%98Berdyaev+Readings%E2%80%99/>>.

⁶⁴ Sociologė Olga Malinova interviu metu apibūdina savo patirtį, įgytą dalyvaujant tokiose diskusijose. Anot jos, svarbus būtų ir nuo 2014 m. publikuojamas žurnalas „Konservatizmo sąsiuviniai“, apimantis pagrindines plėtojamo konservatizmo linijas.

⁶⁵ *Тетради по консерватизму*, № 1, 2015. Žr. <http://www.isepr.ru/upload/Tetrad%2015_1.pdf>. Pavyzdžiui, publikuojamą žurnalą „Konservatizmo sąsiuviniai“ sociologė O. Malinova išskiria kaip šios ideologijos konstravimo šerdį. Viliaus Ivanausko 2015 m. lapkričio 6 d. interviu su Rusijos sociologe Olga Malinova.

⁶⁶ Pavyzdžiui, 2011 m. jis skelbė, kad socialinis konservatizmas turi tapti Rusijos idėjine ašimi, kuri išryškina Rusijos civilizacijos ypatybes, yra tinkamas atsakas į esamus pasaulio iššūkius (pvz., didėjantį daugiapoliškumą), stiprina Rusijos lyderystę ir pagrindžia svarbų Rusijos vaidmenį Eurazijoje. Žr. Морозов О., «Основные положения социально-консервативной идеологии», *Тетради по консерватизму*, № 1, 2014, c. 9–16.

⁶⁷ D. Kiseliovas, remdamas konservatizmo kryptį, išskiria V. Putino paramą N. Berdiajevo idėjoms, teigdamas, kad toks konservatizmas netrukdo žengti į priekį, ta-

Vis svarbesnis darėsi Stačiatikių bažnyčios ir jos vadovų, ypač patriarcho Kirilo, vaidmuo. Jis kalbėjo politiniais klausimais ne tik per 2012 m. prezidento rinkimų kampaniją, bet ir prieš pat Ukrainos įvykius ir jų metu. Didžios istorijos naratyvams ir tradicijai tapus svarbiomis priemonėmis mažinant didėjančią visuomenės poliarizaciją bei mobilizuojant „Rusijos daugumą“, Bažnyčia ir Kirilas buvo labai svarbūs įtvirtinant analogijas tarp praeities įvykių, tradicijų ir dabarties aktualijų⁶⁸ (pvz., patriarchas Kirilas kalbėjo apie vidinius išdavikus bojarinus, atvėrusius kelią lenkų armijai prieš kelis šimtus metų). Bažnyčia kaip „dvasinio ir kultūrinio tęstinumo pamatas“ valdžiai padėjo konstruoti bizantiškosios tradicijos tęstinumą, režimui ieškant istorinių argumentų Vakarams Rusiją parodyti kaip atskirą civilizaciją⁶⁹. Juolab viena iš kelių dominuojančių Rusijos Bažnyčios linijų siekia apimti ir sovietų patirtį, pritraukti prosovietišškai nusiteikusius asmenis į cerkvę⁷⁰, susieti konservatyvius komunistus su rusiškuoju tradicionalizmu. Patriarcho Kirilo įsitraukimas neapsiribojo vien Bažnyčios parama V. Putino valdymui, tačiau ir sistemiškai prisidėjo plėtojant „rusiškąjį konservatizmą“, paremiant savo autoritetu diskursą, kad Rusija yra svarbiausias krikščioniškų vertybių forpostas, kad ji kur kas labiau nei Europos valstybės saugo dorovingumą, neišduoda principų, nepasiduoda žalingoms „progresyviosioms“ vertybėms⁷¹, nuo kurių „Vakarai kenčia“⁷². Netgi yra atkreiptas dėmesys

čia trukdo žengti atgal. Žr. Киселев Д., «Когда ничто не свято, когда ничто не сдерживает», *Тетради по консерватизму*, № 1, 2014, с. 19–26; Taip pat Бердяев Н. А., «Духовные основы русской революции. Опыты 1917–1918 гг.», *Собр. соч.*, Париж: YMCA-Press, 1990, т. 4, с. 321.

⁶⁸ Torbakov, p. 146–148.

⁶⁹ Ten pat, p. 154–155.

⁷⁰ Mitrokhin N., „The Russian Orthodox Church in Contemporary Russia: Structural Problems and Contradictory Relations with the Government, 2000–2008“, *Social Research* 76 (1), 2009, p. 299.

⁷¹ <<http://www.dailymail.co.uk/news/article-3405056/Head-Russian-Orthodox-Church-Rise-ISIS-world-accepted-homosexuality.html>>.

⁷² <http://sputniknews.com/voiceofrussia/news/2014_01_07/Ethnic-conflicts-should-not-be-solved-by-means-of-violence-Patriarch-Kirill-6869/>.

į Kirilui būdingą žodyną – patriarchas viešai dažnai vartoja tokius santykių su patriotizmu nužyminčius žodžius kaip maištas (*smuta*), suverenitetas, išdavystė, nepriklausomybės praradimas, modernizacija ir tradicija, patriotai ir „bešakniai“ kosmopolitai, keliaklupsčiavimas prieš Vakarus⁷³.

Kitoniškumo nei Vakarai pabrėžimas tapo viena svarbiausių „rusiškojo konservatizmo“ linijų, suteikiančių pateisinimą Rusijos valdžios priešiškumui žmogaus teisių „intervencionizmui“, svetimoms vertybėms atstovaujančiai opozicijai, įtvirtinančių Rusiją kaip „dvasinę imperiją“. Ukrainos įvykių ir kituose panašiuose kontekstuose šią liniją aktyviai palaikė ir Rusijos žiniasklaida (pvz., D. Kiseliovo, V. Solovjovo laidos), strateginiai technologai (ypač RISS ekspertai), taip pat artimiausi Putino aplinkos atstovai ar kiti įtakos siekiantys veikėjai. Galima matyti, kad rusiškąjį konservatizmą plėtojantis diskursas nesikoncentruoja į etnokultūrinę rusiškumo mobilizaciją (nors jį siekia įtraukti), tačiau daugiau dėmesio skiria civilizaciniam Rusijos dėmeniui, kurį lengviau sieti ir su geopolitiniais tikslais, kalbėjimu apie imperiją ir pan. Jis siekia adaptuoti ir daugiaetnines Rusijos paveldą, reaguoti į etninį veiksni, pasiūlant jiems adaptuoti savąjį konservatyvumą, kartu užimant poziciją prieš liberalius ir kosmopolitiškus Vakarus. Čėčėnijos vadovo R. Kadyrovo pavyzdys aki-vaizdžiai rodo, kaip aktyvūs etninių mažumų lyderiai gali įsitraukti į šią retoriką ir dalyvaudami stiprinti savąjį įtaką valdžios aplinkoje. R. Kadyrovas šią konservatyvumo liniją pratęsia pamažu įtvirtindamas „musulmoniškąsias praktikas ir moralę“ Čėčėnijoje, tačiau analogiškai pritaikydamas logiką kalbėjimui imperijos vardu, nurodydamas liberaliems Vakarams parsidavusius opozicijos veikėjus (pvz., Michailą Kasjanovą, Vladimirą Kara Murzą). Imperiniame kontekste naudojamas „rusiškasis konservatizmas“ įvairiems dalyviams garantuoja Rusijos politinio elito dėmesį, institucinę paramą ir nuolatinę Rusijos visuomenės daugumos mobilizaciją. Rusijos civilizacinio

⁷³ Torbakov, p. 151–152.

savitumo, alternatyvumo vizija siekia apimti ir dominuojančios stačiatikių religijos vaidmenį, ir kultūrinį Rusijos daugiaetniškumą. Vidinių etninių įtampų nemažai, tačiau intensyviai naudojama imperinė konservatyvumo sklaida, nuolat įvardijant bendrus išorės ir vidaus priešus, šią įtampą kuriam laikui slopina. 66 proc. Rusijos gyventojų 2015 m., vertindami Rusijos sankcijas, jų priežastimi laiko ne Rusijos veiksmus Ukrainoje, o Vakarų norą įžeisti ir pažeminti Rusiją⁷⁴.

Svarbu pasakyti ir tai, kad jau beveik dešimtmetį iki Ukrainos krizės Rusijoje viešosios erdvės (įskaitant žiniasklaidą) kanalų nuomonių įvairovės raiška siaurėjo. Vadinamieji viešieji intelektualai ar visuomenės veikėjai iki šiol turi šiek tiek galimybių pareikšti savo nuomonę⁷⁵, net jei ji skiriasi nuo valdžios nuomonės (daugiausia internetiniai portalai). Tačiau valdžios parodyti prioritetai „valstybiniam patriotizmui“ lėmė kur kas didesnę žiniasklaidos dėmesį nuomonėms, kurios palaiko valdžios politiką, siūlo įvairius jos įgyvendinimo ar detalizavimo receptus. Pavyzdžiui, yra toks specialus interneto kanalas (www.roi.ru), „Rusijos visuomeninė iniciatyva“⁷⁶, kuriame piliečiai gali siūlyti įvairias idėjas, daugiausia vidaus politikos klausimais, tačiau galima matyti, kad dalis idėjų yra glaudžiai susijusios ir su Rusijos įvaizdžio klausimu, naujosios Rusijos tapatumo konstravimu, reakcijomis į vakarietiškos kultūros įtaką⁷⁷, t. y. kuria tam tikrą „nuomonių pagrindą“ ir užsienio politikai.

⁷⁴ Rusijos analitinio Levados centro duomenys. <www.levada.ru/eng>.

⁷⁵ *Политическая наука*: Москва, 2015, № 3: Социальные и политические функции академических и экспертных сообществ / Ред.-сост. номера Авдонин В. С., Малинова О. Ю.

⁷⁶ *Политическая наука*: Науч. журн. / РАН. ИНИОН. Центр социальных науч.-информ. исслед. Отд. полит. науки; Росс. ассоц. полит. науки; Ред. кол.: Мелешкина Е. Ю. (гл. ред.) и др., Москва, 2015, с. 78–79.

⁷⁷ Pavyzdžiui, iniciatyva Nr. 77F24660 siūlo į mokyklines programas įtraukti mokymą apie tradicines šiuolaikinio žmogaus vertybes. Pagrindime nurodoma, kad sovietinis auklėjimas rūpindavosi požiūriu į šeimą, draugystę, patriotizmą, artimuosius ir pan. Kai nėra komunistinio auklėjimo, jaunimas ieško atsakymų vakarietiškuose žurnaluose, todėl būtina sukurti informacijos apie „mūsų šalies vertybes“ alternatyvą vakarietiški informacijai. Žr. <<https://www.roi.ru/24660/>>.

3.2. „Rusiškojo konservatizmo“ sąsajos su užsienio politika

Rusijos „naujasis konservatizmas“, įgaunantis vis aiškesnę idėjinę formą ir turinį, dar iki Ukrainos įvykių stipriai veikė Rusijos užsienio politiką. Net aktyvaus balansavimo ir dialogo su Vakarais (2009–2012) kontekste ji sutapo su neretai po pragmatine linija pridengiamu Rusijos siekiu dominuoti posovietiniame regione (pvz., 2011 m. iniciatyva dėl Eurazijos sąjungos kūrimo), formuoti naujas saugumo ir gynybos darbotvarkes (pvz., 2009 m. Nacionalinio saugumo strategija ir siekiai iki 2020 m. įgyvendinti karinę modernizaciją), greta Vakarų šalių traktavimo kaip partnerių nuolat pažymėti jų standartų netinkamumą Rusijai.

Rusijos tapatybei apibrėžti skirtos iniciatyvos 2012–2015 m. aiškiai susiklojo ir su užsienio politikos srityje dirbančių analitinių centrų veikla, padedančia savotiškai detalizuoti ir įteisinti politinio elito brėžiamas užsienio politikos darbotvarkes⁷⁸. Rusijos prezidento įsteigtas ir prezidentūros finansuojamas Rusijos strateginių tyrimų centras (RISS) – svarbiausias analitinis centras, kuris, atlikdamas tiriamąją bei analitinę veiklą, tiesiogiai teikė medžiagą, siūlymus, scenarijus (tarp jų ir dėl Ukrainos) Rusijos prezidentui, Federacijos tarybai, Rusijos Dūmai, Saugumo tarybai, ministerijoms ir kitoms įstaigoms. Pažymėtina ir „Valdai“ tarptautinių diskusijų klubo veikla, kiekvienais metais į susitikimus su Rusijos prezidentu kviečianti žymius Rusijos ekspertus ir analitikus. „Valdai“ klubas taip pat yra svarbus kaip Kremlui aktualaus diskurso plėtotojas, pavyzdžiui, iškeliant tyrimų kryptis, kurios iliustruoja pasaulio daugiapoliškumo svarbą ar BRICS šalių ilgainiui didėsiantį vaidmenį ir bendradarbia-

⁷⁸ Kalbėdamas apie Rusijos atvejį ir ekspertinių organizacijų vaidmenį įteisinant valdžios sprendimus, jis pažymėjo ir analogiją su TSRS patirtimi, kai atskiri moksliniai institutai įteisindavo TSKP nutarimus. Žr. Сунгуров А. Ю., «Экспертные сообщества и власть: модели взаимодействия, основные функции и условия их реализации», *Политическая наука*, Москва, 2015, № 3, p. 53–71.

vimą su Rusija (kita vertus, kaip pažymi NATO dirbantis pateikėjas, Rusija aktyviai naudoja BRICS veiksnį retorikoje, tačiau realus bendradarbiavimas nevyksta⁷⁹). Dar vienas klubas – Izborsko klubas – tapo ypač aktyvus plėtojant „rusiškojo pasaulio“ idėją, pratęsė jau anksčiau pradėtą humanitarinės politikos (tėvynainių gynimo)⁸⁰ kryptį ir suteikė naują postūmį, siekiant vienyti tėvynainius ne vien slavų kilmės pagrindu, bet ir posovietinės erdvės gyventojų atžvilgiu. Savo ruožtu, ši kryptis labai aiškiai koreliavo su karu Ukrainoje – naujų konfliktų Kryme, Donbase padariniais, palaikant Novorusijos tapatumą, kuriant ideologinius argumentus „rusiškojo pavasario“ 2014-aisiais metais idėjai ar remiant vadinamųjų Novorusijos Izborsko klubų steigimąsi. Instituciniu lygiu Izborsko klubo siūlomą politiką padeda įgyvendinti atskiros institucijos, tarp jų ir federalinė agentūra „Rosstrudnechestvo“, finansiškai remianti įvairias „tėvynainių posovietinėje erdvėje“ bendradarbiavimo, rusų kalbos palaikymo iniciatyvas⁸¹. Verta pažymėti, kad, būdamas aktyvus Izborsko klubo rėmėjas, vicepremjeras D. Rogozinas aktyviai siekė didesnio Rusijos įsitraukimo į karą su Ukraina, buvo kietosios linijos atstovas. Būdamas Rusijos Dūmos deputatu, D. Rogozinas savo idėjas dėl aktyvesnio Rusijos įtakos plėtimo regione smarkiai plėtojo dar iki agresijos Gruzijoje 2008 m. Tuo metu iškildavo ir Ukrainos klausimas, D. Rogozinui griežtai pasisakant, kad Ukraina kariniu požiūriu yra silpna, o trečiųjų šalių bandymai pakeisti jos tapatybę turės būti sustabdyti (2008 m. interviu⁸²). D. Rogozino idėjos tapo priim-

⁷⁹ Viliaus Ivanausko 2015 m. gruodžio 7 d. interviu su gynybos ekspertu W. A.

⁸⁰ Maliukevičius N., „Rusijos humanitarinė politika Lietuvoje – grėsmių šaltinis?“, *Rytų pulsas* 2 (30), 2010, p. 10–18. 2010 m. vasario 5 d. Lietuvos Respublikos Seime organizuotos konferencijos „Lietuvos Rytų politika“: ar turime savo viziją? pagrindu. Žr. <[http://www.eesc.lt/uploads/news/id279/Rytu%20pulsas%202%20\(30\).pdf](http://www.eesc.lt/uploads/news/id279/Rytu%20pulsas%202%20(30).pdf)>.

⁸¹ Nepriklausomų valstybių sandraugos, užsienyje gyvenančių tėvynainių bei tarptautinio humanitarinio bendradarbiavimo agentūra (Rosstrudnichestvo) buvo įkurta 2008 m. rugsėjį Rusijos prezidento dekretu Nr. 1315. Žr. <<http://www.rs.gov.ru/en/about#pyководство>>.

⁸² Interview with Dmitry Rogozin, 18 Nov, 20, <<https://www.rt.com/politics/interview-with-dmitry-rogozin-2008-11-18/>>.

tinis, o pats Rogozinas liko ne vien idėjų generuotoju, bet ir agresyvio užsienio politikos artikuliuotoju, su artimiausiais V. Putino bendražygiais dalyvavo priimant ne vieną sprendimą dėl Ukrainos, nuo 2011 m. jis eina vicepirmininko pareigas – kuruoja gynybos klausimus.

Aktualu atskirai analizuoti ir kito kietosios linijos atstovo – Saugumo komiteto sekretoriaus N. Patruševo – 2008–2015 m. retoriką, kurioje jis Rusijos alternatyvumą Vakarams apibūdina tiek Rusijos raidos ir visuomenės tapatumo, tiek užsienio politikos požiūriu. Dalyvavimas visuose svarbiausiuose užsienio politikos formavimo procesuose ir sąsajos su jėgos struktūromis N. Patruševą daro vienu įtakingiausių Putino vykdomos politikos atstovų. Šio asmens retorikos analizė rodo gana stabilią *silovikų* poziciją, palaikant neo-imperialistinę laikyseną. Būdamas Saugumo tarybos sekretoriumi, N. Patruševas nuo 2008 m. gana aktyviai komentavo sudėtingiausius Rusijos užsienio ir vidaus politikos momentus, galimą raidą, nuolat užimdamas aštrią poziciją, pateikdamas ne vien savo nuomonę, bet ir išryškindamas Saugumo tarybos indėlį į procesus. 2008 m. karo su Gruzija metu jis gana aktyviai pabrėžė „nedemokratiškos“ M. Saakašvilio veiklos priklausomybę nuo JAV⁸³. Net gerinamų santykių su Vakarais fone N. Patruševas žymėjo JAV interesus susilpninti Rusiją, siekė suteikti daugiau dėmesio pastarosios karinei modernizacijai, informacinio saugumo klausimams, nubrėžė žmogaus teisių klausimus ir opozicijos veiklą kaip trečiosios šalies interesų lauką⁸⁴, aktyviai prisidėjo prie Rusijos „daugiapolio pasaulio“ vizijos plėtojimo, koordinavo Nacionalinio saugumo strategijos⁸⁵ ir Naujosios

⁸³ *Интервью Секретаря Совета Безопасности Российской Федерации Н. Патрушева газете «Известия»*, 01.10.2008, <<http://www.scrf.gov.ru/news/352.html>>.

⁸⁴ *Ответы Секретаря Совета Безопасности Российской Федерации Н. П. Патрушева в связи с 20-летием ведомства на вопросы корреспондента «Интерфакса»*, <<http://www.scrf.gov.ru/news/721.html>>.

⁸⁵ *Достойный уровень жизни – лучшая стратегия безопасности России* – газета «Известия» № 81 от 13.05.2009, 14.05.2009, <<http://www.scrf.gov.ru/news/440.html>>.

gynybos doktrinos rengimą, palaikė kietąją liniją Ukrainos klausimu, asmeniškai prisidėjo ieškant bendradarbiavimo su Kinija sąsajų⁸⁶, kėlė Rusijos alternatyvaus kelio viziją ir palaikė jėgos struktūrų dalyvavimą šiame procese. Poreikis užsitikrinti didesnę teisėtumą lėmė agresyvesnę Rusijos elgesį regione, didesnę įtaką šią politiką siūlantiesiems asmenims (pirmiausia D. Rogozinui), o kartu – kitiems jėgos struktūrų (N. Patruševui, A. Bortnikovui) ar kitiems didžiavalstybinį patriotizmą remiantiems atstovams (pvz., R. Kadyrovo autoritetas). Jau antrasis karas Čėčėnijoje 1999 m. parodė, kad V. Putino Rusija yra pasirengusi ne tik griežtai reaguoti į separatizmą, bet ir jo įveikimą siekia paversti savotišku imperijos saugojimo triumfu, rodančiu V. Putino lyderystės svarbą užtikrinant teritorinį vientisumą. Pratešiant šią logiką užsienio politikoje, *silovikų* dominuojama V. Putino aplinka aktyviai rėmė nuostatą, kad, aktyviai veikiant į išorę, ypač ginant interesus „artimajame užsienyje“⁸⁷ ir pasiekiant apčiuopiamų laimėjimų, V. Putino valdžia visuomenėje bus siejama su aktyviu Rusijos interesų gynimu. Rusiškojo konservatizmo ir eurazianistų nukalta ideologinė argumentacija (pvz., minėtame Socialinių ekonominių ir politinių tyrimų institute ir kitur) tampa aktyviai naudojama politinėje retorikoje, taip pat nuolat reaguoja į vykstančius tarptautinius įvykius, siūlo papildomą argumentaciją. Pavyzdžiui, 2014 m. spalio 24 d. „Valdai“ klubo forume V. Putinas Ukrainos konflikto traktavimui tiesiogiai taikė „civilizacinę“ leksiką, anot kurios, priešprieša Ukrainoje formuojasi ne tik dėl tradicinių visuomeninių santykių, bet ir dėl nestabilių visuomenių patiriamo geopolitikos poveikio būnant ties kultūrinių, istorinių, ekonominių, civilizacinių „žemynų“ ribomis (iš esmės taikant filosofo V. Cimborskio interpretaciją apie limitrofinį Ukrainos bruožą)⁸⁸.

⁸⁶ Из интервью Н. П. Патрушева телеканалу «Россия 24», 07.06.2014, <<http://www.scrf.gov.ru/news/820.html>>.

⁸⁷ 1995 m. pradėta plėtoti Karaganovo doktrina, kuri vėliau buvo išvystyta į Rusijos piliečių ir tėvynainių užsienyje teisių ir interesų gynimą.

⁸⁸ Межуев Б. В., «Картография русского европензма», *Тетради по консерватизму*, № 1, 2015, с. 24, <http://www.isepr.ru/upload/Tetradi%2015_1.pdf>.

„Rusiškojo konservatizmo“ ideologijos svarbą iliustruoja ir tam tikra elitų konfigūracija, toliau stiprėjant *silovikų* ar kitų kietąją liniją palaikančių veikėjų pozicijoms. Jų pozicijas palaiko ir nebaigtas konfliktas Ukrainoje, įsitraukimas į Sirijos konfliktą ir gana aktyviai vykstanti Rusijos kariuomenės modernizacija⁸⁹. Atsitraukė ekonominio profilio veikėjai, kurie buvo gerai matomi D. Medvedevo valdymo metu, kai Rusija su ES dalyvavo programoje „Partnerystė vardan modernizacijos“⁹⁰ (2012 m. valdžios aplinkos verslininkas M. Prochorovas netgi dalyvavo prezidento rinkimuose). Prireikus valdžios ekonomistai liberalai ar kiek nuosaikesni asmenys tampa svarbūs bandant naujas ribas, ieškant atsitraukimo ar siekiant derybų. Pavyzdžiui, svarbi buvo J. Primakovo kalba 2015 m. „Merkurijaus“ klube, pabrėžusi partnerystės su Vakarais svarbą⁹¹. Taip pat neatsitiktinai 2016 m. vasarį į Miuncheno saugumo konferenciją Rusijos žinutę siuntė nuosaikesnis – ministras pirmininkas D. Medvedevas, siekęs sugrąžinti sankcijų Rusijai atšaukimo klausimą, kalbėjęs apie bendrus Rusijos ir Vakarų pavojus, „naujojo Šaltojo karo“ grėsmę. Tačiau jo pavyzdys akivaizdžiai rodo, kad visas Rusijos politinis elitas yra persmelktas panašaus „rusiškojo konservatizmo“ ir lemia balansavimą tarp kur kas siauresnės apimties idėjų nei B. Jelcino ar V. Putino ankstesnio valdymo metu. D. Medvedevas minėtoje konferencijoje kalbėjo ir apie Europos krizę, nesugebėjimą dorotis su pabėgėlių krize (ne vien ekonomine ar saugumo prasme, bet ir vertybine)⁹². Net nuosaikesni V. Putino režimo asmenys jau negali kartoti savo ankstesnio nuosaikumo, adaptuojasi prie naujų ideologinių standartų, kurie tikrai neleidžia jų tapatinti su ES demokratais.

⁸⁹ Maliukevičius N., „Rusijos humanitarinė politika Lietuvoje – grėsmių šaltinis?“, *Rytų pulsas*, Nr. 2 (30), 2010, p. 10–18.

⁹⁰ <http://eeas.europa.eu/delegations/russia/eu_russia/tech_financial_cooperation/partnership_modernisation_facility/index_en.htm>.

⁹¹ *Russia's Course cannot be one of Self-isolation*, January 15, 2015, <<http://rbth.com/author/Yevgeny%20Primakov>>.

⁹² *Dmitry Medvedev's Speech at the Panel Discussion*, 13 February 2016 Munich Security Conference, <<http://government.ru/en/news/21784>>.

Ekonomistų ar liberalesnę politiką siūlančių veikėjų, o kartu ir nuosaikesnius santykius su Vakarais, didesnę įtaką artimiausiu metu gali lemti tik platesni struktūriniai veiksniai (pvz., nesibaigianti ekonomikos krizė), labiau priklausantys nuo išorinių procesų⁹³. Ekonomikai silpstant, toliau krintant naftos kainai, valdžia gali būti priversta atsiverti platesnėms reformoms. Tačiau bent artimiausiu metu reformos būtų greičiau ribotos, dalinės, nes kontrolės praradimo rizika vertinama labiau nei kurį laiką besitęsiantis ekonominis nuosmukis. Būtent „spalvotųjų revoliucijų“ ir visuotinio chaoso pavojų Rusijos propaganda yra įkalusi gyventojams į sąmonę kaip reikšmingiausias grėsmes. Valdžios technokratų išstūmimas į priekį⁹⁴ mažiau tikėtinas nei ekonominių problemų sprendimas dar intensyviau ieškant būdų kurti nacionalinę ekonomiką (pvz., netgi populiarinant Ivano Posoškovo idėjas⁹⁵, kuriomis siekiama jungti rusiškąjį konservatizmą su ekonomiškai savarankiškos imperijos idėja, ar išlaikant lūkesčius dėl būsimo ekonomikos progreso skatinant Eurazijos integraciją⁹⁶), stiprinant valstybės vaidmenį, o kartu ir jėgos struktūrų įsitraukimą.

„Rusiškasis konservatizmas“ tampa gana stabilia valstybės kryptimi, remia aktyvų Rusijos veikimą užsienio politikos srityje, o kartu, ideologizuodamas visuomenę bei elitą, lemia paties režimo priklausomybę nuo nuolatinio „didžiųjų pergalių“ ir Rusijos galios raiškos įro-

⁹³ Janeliūnas T., Kojala L., *Structural Forces and Russian Foreign Policy: A Simulation of Identity Narratives inside the Putin's Regime*, Unpublished paper.

⁹⁴ Ekonominė technokratų dėl jų visiško lojalumo net ir aštrėjimo sąlygomis neišstūmia, jie svarbūs kaip „savi“. Tokie „ekonominiai liberalai“, dar išlaikantys įtaką vidaus procesams, neišvengiamai daro įtaką ir užsienio politikai, sprendžiant užsienio investicijų bei kitus panašius klausimus, tačiau kol kas netikslinga laikyti juos stipriu, į reformas orientuotu vidaus veiksmu.

⁹⁵ XVIII a. Rusijos ekonomikos teoretikas Ivanas Posoškovas esą akcentavęs kai kurių Vakarų pažangių minčių adaptaciją, tačiau išlaikant savąjį vertybinį stuburą, savąjį tikėjimą, materialinę gerovę derinant su dvasine gerove, nepasiduodant svetimos įtakos erezijoms. Žr. Черняев А. В., «У истоков русского консерватизма: Иван Посошков», *Тетради по консерватизму* № 3, 2014, с. 32–38, <http://www.isepr.ru/upload/iblock/12e/tetradi_14_3.pdf>.

⁹⁶ Морозов О., «Основные положения социально-консервативной идеологии», *Тетради по консерватизму*, № 1, 2014, с. 9–16.

dymų demonstravimo. Šiame lauke artimiausioji Putino aplinka (o ir kiti siekiantys įtakos veikėjai) atlieka du uždavinius: arba dalyvauja padėdami plačiau išskleisti, labiau įteisinti, skleisti ir detalizuoti šią „stiprėjančios“ Rusijos idėją, siūlydami naudingus scenarijus, komentuodami visuomenei, arba kontroliuoja, kad ši politika būtų tolygi, kontroliuoja diskursą ar net įvardija netinkamus ir kenkiančius asmenis.

Išvados

Straipsnio pradžioje kelta hipotezė – keli Rusijos vidaus struktūriniai veiksniai formuoja Rusijos eurazianistinę kryptį kaip dominuojančią politikos doktriną, kuri apibrėžia (riboja) Rusijos užsienio politikos balansavimą ir padeda paaiškinti jos dinamiką, pasitvirtina. Šiame straipsnyje parodoma, kaip pastarųjų metų Rusijos agresyvėjanti užsienio politika persmelkiama valdžioje esančių neoimperialistų vizijos apie „stiprią, konservatyvią ir alternatyvią Rusiją“. Ši vizija, remdamasi eurazianistine linija, ją transformuoja į valstybinį lygiu dominuojančią „rusiškojo konservatizmo“ doktriną. Kitos konkuruojančios idėjinės linijos (provakarietiškas liberalizmas ir slavofiliškas nacionalizmas) yra įtraukiamos į balansavimą prireikus, tačiau yra netipinės formos, tam tikri ideologiniai kraštutiniai. Šis „išėjimas iš orbitos“ vyksta nuolat, tačiau struktūrinės ir vidaus veikėjų balansavimo jėgos vis grįžta prie pagrindinio idėjinio traukos centro.

Nuo Gruzijos ir Rusijos 2008 m. karo vis agresyviau reiškiamą Rusijos užsienio politiką labai stipriai priklauso nuo paties režimo vidaus veiksmų, ypač nuo Putino aplinkos suinteresuotumo išlaikyti valdžios vertikalę ir kurti režimo teisėtumą. Keli vidaus veiksniai yra tapę savotišku iššūkiu Rusijos sprendimų priėmėjams. Rusijos autoritarizmas ir V. Putino valdžia, demokratijos ir rinkimų procedūrų trūkumus beveik dešimtmetį maskavusi „suverenios demokratijos“ modeliu, pradėjo susidurti su režimo teisėtumo klausimu, tai išryškėjo 2011–2012 m. visuomenės protestų dėl rinkimų klastojimo metu ir

nuolat buvo matoma valdžiai aštriai reaguojant į opozicijos keliamus klausimus. Rusijos valdžios aplinkoje proporcingai didelę įtaką darė *silovikai* – buvusių saugumo ir kitų jėgos struktūrų atstovai, remiantys eurazianistinę stiprios Rusijos liniją ir atsargiai vertinantys balansavimą į „vakarietiškus vertybių bei demokratijos standartų“ pusę. Kartu dar B. Jelcino laikais sunkiai pasiekti „susitarimai“ su etninių regionų vadovais ir V. Putino užbaigtas Čėčėnijos karas, taip pat nuolat susiduriantys etninių grupių bei didžiarusiškojo nacionalizmo atvejai rodė, jog etninio separatizmo bei Rusijos etnofederalinis modelis apima latentines įtampas, galinčias nesunkiai peraugti į naujus separatizmo ar nekontroliuojamus etninio priešiško atvejus.

Šie vidaus veiksniai lemia, kad valdžiai tapo aktualu formuoti specifinį „valstybinio patriotizmo“ ideologinį lauką, kuriuo yra atliepiamos minėtos įtampas, – ne tik pagrindžiama stipri centro valdžia bei mobilizuojama visuomenės daugumos (įtraukiant ir etnines grupes) parama režimui. Jis plėtoja ir specifinę Rusijos imperinę tapatybę, kuri daro įtaką ne tik vidaus, bet ir užsienio politikai, o ši yra veikiami ne vien išorinių struktūrinių veiksnių. Imperinį aktyvumą remianti nacionalinė „rusiškojo konservatizmo“ doktrina yra pati svarbi kaip vidaus veiksnys, tačiau (dar svarbiau), kad ją stiprina kiti vidaus veiksniai, kartu lemiantys, jog aktyviai ir agresyviai Rusijos interesus ginanti užsienio politika, kurioje civilizacinio alternatyvumo pabrėžimas ir dėmesys gynybos politikai bei karinėms pergalėms vaidina svarbų vaidmenį, atitinka režimo interesus ir pateikia valdantįjį sluoksnį kaip sugebantį apginti Rusijos prestižą ir savotiškai įteisinantį ir patį režimą bei šią politiką „stumiančias“ jėgos grupes.

Verta pasakyti, jog ideologinio lauko formavimas, nors ir atsižvelgia į visuomenės lūkesčius ir požiūrį, nesiremia vien noru įtikti jai, bet ir aktyviai „iš viršaus“ formuoja visuomenės preferencijas. Vyksta „nukreipiamasis balansavimas“. V. Putino sistema turi nusistovėjusius kontrolės įrankius atlikti jiems naudingą balansavimą (remiantis tuo metu aktualia linija). Tačiau kartu būdamas suintere-

suotas mažinti vidines įtampas ir patirdamas atskirų vidinio rato ar „didžiosios koalicijos“ kietosios linijos šalininkų įtaką, toks balansavimas eurazianistiniam ir Rusijos alternatyvumą pabrėžiančiam valstybės raidos modeliui atiduoda akivaizdžią pirmenybę. Ši linija ir toliau leidžia eksploatuoti „suverenios demokratijos“ principą, tačiau maždaug nuo 2012–2013 m. rodo, kad Rusijos režimas šalia „suverenios demokratijos“ siekia sukurti ir visuomenei įskiepyti naujus papildomus režimo teisėtumo mechanizmus. Pirmiausia – V. Putino aplinkos „gebėjimą atsakyti“ į Vakarų valstybių iššūkius, parodydami naują tapsmą Rusijos didžiąja galybe, atskirus laimėjimus ar alternatyvumą. Šie užsienio politikos rezultatai aktyviai siejami su rusiškojo konservatizmo vertybėmis, į kurių protegavimą įtraukiama ne vien V. Putino aplinka, bet ir Stačiatikių bažnyčia, žiniasklaida bei įvairūs visuomenės veikėjai.

Rusiškojo konservatizmo ideologinė platforma yra aktyvių praejusiam dešimtmetyje vykusių ideologinių prieigų paieškos rezultatas. Nuo 2005–2006 m., jau ryškėjant V. Putino valdžios autoritarizmo tendencijoms, Kremlius pradėjo plėtoti „valstybinio patriotizmo“ koncepciją, pabrėžė naująją Rusijos stiprybę ir Rusijai primetamas Vakarų vertybes, tačiau ši linija pirmajame etape dar buvo gana nenuosekli, fragmentiška ir kurį laiką neturėjo tokios režimo teisėtumą kuriančios ideologinės programos, kurią įgijo vėliau. Nuo 2012 m. režimui akivaizdžiai neužteko remtis „suverenios demokratijos“ principais ir taip slopinti vidaus ir išorės kritikų balsą. Toks „nukreipiamasis balansavimas“ įgijo galutinį posūkį į rusiškąjį konservatizmą, kuris leidžia integruoti atskiras idėjines sroves (nuo nostalgijos sovietmečiui iki tradicionalizmo), kurti rusiškosios civilizacijos atskirumo nuo Vakarų mitą ir tuo veikti Rusijos visuomenę. Šiame, antrajame, etape užsienio politikos atveju tai reiškė šio rusiškojo konservatizmo, kaip idėjinės šerdies, iškėlimą atsaku į Vakarų kultūrinį ir geopolitinį intervencionizmą, aktyvesnį Rusijos veikimą regione ir, remiantis šiuo aktyvumu, įteisinamą V. Putino valdžios aplinką.

2011–2012 m. protestai, Rusijos karas Ukrainoje ir ES prasidėjusi pabėgėlių krizė lėmė vis didėjantį šio konservatizmo eksploatavimą, o karo Ukrainoje metu jau galima matyti šią kryptį visai artikuliuotą, suteikusių visuomenės paramą V. Putinui ir toliau dominuojančią Rusijos ideologiniame lauke. Šis „nukreipiamasis balansavimas“ ir toliau leidžia „nudrenuoti“ kitas idėjas, atskiras rusiškojo nacionalizmo, etninių mažumų (pvz., R. Kadyrovas) ar liberalų demokratų sroves, jomis pasinaudojant, kai tai yra naudinga, pavyzdžiui, palaikyti „Vakarų partnerių“ idėją ar šalies modernizavimo bei ekonomikos plėtojimo programas, tačiau pastaraisiais metais šio balansavimo amplitudė yra gerokai sumažėjusi – imperinį veikimą palaikanti idėjinė linija tapo prioritetinga.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- Dawisha K., *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia?*, Simon & Schuster, 2014.
- Arms Control Association, „Statement on president Obama's June 19 address in Berlin on eliminating nuclear weapons threats“, 2013 m. birželio 19 d.
- Beissinger M., „Beyond the Nationalities Question?“, *Problems of Post-Communism*, No. 58, Issue 4/5, p. 35.
- Beissinger M. R., *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*, Cambridge Studies in Comparative Politics, 2002.
- Bremmer I., Taras R., *Nations and Politics in the Soviet Succession States*, New York, 1993.
- Cadier D., Light M., eds., *Russia's Foreign Policy: Ideas, Domestic Politics and External Relations*, Palgrave Macmillan, 2015.
- Carlsnaes W., „The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis“, *International Studies Quarterly* 36, 1992, p. 254.
- Carlsnaes W., Risse T., Simmons B. A., eds., *Handbook of International Relations*, Los Angeles: Sage, 2013, p. 478–503.
- Cohen A., „Domestic Factors driving Russia's Foreign Policy“, *Executive Summary Background*, November 19, 2007, No. 2084.
- Dmitry Medvedev's Speech at the Panel Discussion*, 13 February 2016 Munich Security Conference, <<http://government.ru/en/news/21784>>.
- Dzutsati V., „Russian Researchers say Country on the Brink of National Crisis“, *North Caucasus Analysis Volume* 14, Issue 18.
- Fainsod M., *How Russia is Ruled: Revised Edition*, Harvard University Press, 1963.

Yujun F., „Prospects for Russia–US relations after Putin reassumes presidency“, *CIR* 22 (4).

Fish S., *Democracy Derailed in Russia: The Failure of Open Politics*, University of California–Berkeley, 2005.

Freire M. R., „The making of Russia Foreign Policy: Lines of (D)continuity in a Process of Affirmation“, *Oficina do CES n.º 308*, June, 2008, <https://www.ces.uc.pt/myces/UserFiles/livros/874_308_oficina%20do%20CES_2008.pdf>.

Garber T. P., „Beyond Putin? Nationalism and Xenophobia in Russia Public Opinion“, *The Washington Quarterly*, Fall 2014, p. 113–134.

<<http://www.theguardian.com/world/datablog/2015/jul/23/vladimir-putins-approval-rating-at-record-levels>>.

Hudson V. M., *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*, Lanham: Rowland & Littlefield, 2007.

Interview with Dmitry Rogozin, 18 Nov, <[20https://www.rt.com/politics/interview-with-dmitry-rogozin-2008-11-18/](https://www.rt.com/politics/interview-with-dmitry-rogozin-2008-11-18/)>.

Janeliūnas T., Kojala L., *Structural Forces and Russian Foreign Policy: A Simulation of Identity Narratives inside the Putin's Regime*, Unpublished paper.

Jonavičius L., *Foreign Policy of a Limited Acaccess Order: Case of Russia*, Unpublished paper.

Kaczmarek M., „Domestic Power Relations and Russia's Foreign Policy“, *Demokratizatsiya* 22 (3), 2014, p. 383–410.

Ledeneva A. V., *Can Russia Modernise? Sistema, Power Networks and Informal Governance*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

Maliukevičius N., „Rusijos humanitarinė politika Lietuvoje – grėsmių šaltinis?“, *Rytų pulsas*, 2010, Nr. 2 (30), p. 10–18. 2010 m. vasario 5 d. Lietuvos Respublikos Seime organizuotos konferencijos „Lietuvos Rytų politika“: ar turime savo viziją? pagrindų, <[http://www.eesc.lt/uploads/news/id279/Rytų%20pulsas%202%20\(30\).pdf](http://www.eesc.lt/uploads/news/id279/Rytų%20pulsas%202%20(30).pdf)>.

Martin T., *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*, Ithaca, Cornell University Press, 2001.

McFaul M., *Russia's Unfinished Revolution: Political Change from Gorbachev to Putin*, Cornell University Press, 2001.

Mitrokhin N., „The Russian Orthodox Church in Contemporary Russia: Structural Problems and Contradictory Relations with the Government, 2000–2008“, *Social Research* 76 (1), 2009, p. 299.

Orlova K., *Who Would Dethrone the Tsar?*, <<http://www.the-american-interest.com/2016/02/28/who-will-dethrone-the-tsar/>>.

Pursiainen C., Patomäki H., „The State and Society in Contemporary Russian Political Thought“, Rindzevičiūtė E. (ed.), *Contemporary Change in Russia: In from the Margins?*, *Baltic and East European Studies* 3, Huddinge, Sweden: Södertorns Hogskola, 2004, p. 55–93.

Roeder P. G., „Soviet Federalism and Ethnic Mobilization“, *World Politics* 23 (2), 1991, p. 196–233.

Rogoza J., „Federation without Federalism: Relations between Moscow and the Regions“, *OSW studies*, No. 49, Warsaw, April 2014

Russia and its Near Neighbors, Palgrave Macmillan UK, 2012.

Russia's course cannot be one of Self-isolation, January 15, 2015, <<http://rbth.com/author/Yevgeny%20Primakov>>.

Smith H., „Domestic Influences on Russian Foreign Policy: Status, Interests and Ressentiment“, *Russia and its Near Neighbours*, Palgrave Macmillan UK, 2012, p. 39–63.

Staub J., „Siloviki versus Liberal-technocrats. The Fight for Russia and Its Foreign Policy“, *DIIS REPORT 2007:9*, Copenhagen: Danish institute for international studies, 2007.

Torbakov I., „The Russian Orthodox Church Contestations over History in Contemporary Russia“, *Demokratizatsiya*, Winter 2014, Vol. 22, Issue 1, p. 145–170.

Umland A., „Russia's New “Special Path” after the Orange Revolution. Radical Anti-Westernism and Paratotalitarian Neo-authoritarianism in 2005–8“, *Russian Politics and Law* 50 (6), November–December 2012, p. 19–40.

„Vladimir Putin's approval rating at Record Levels“, *The Guardian*, 23 July 2015.

Zaslavskaya T., „On the Social Mechanism of Post-Communist Transformations in Russia“, *Sotsiologicheskiye issledovaniya (SOTSIS)*, 2002, No. 8.

Байгушев А., *Русский орден внутри КПСС. Помощник М. А. Суслова вспоминает...*, Алгоритм, 2006.

Бердяев Н. А., «Духовные основы русской революции. Опыты 1917–1918 гг.» *Собр. соч.*, Париж: YMCA-Press, 1990, т. 4, с. 321.

Военная доктрина в третьем варианте, интервью Н. П. Патрушева, опубликованное в «Российской Газете», 20.11.2009. <<http://www.scrf.gov.ru/news/491.htm>>.

Владимир Путин, *Россия: национальный вопрос*, <http://www.ng.ru/politics/2012-01-23/1_national.html>.

Выступление Секретаря Совета Безопасности РФ Н. П. Патрушева на пресс-конференции Комитета секретарей советов безопасности государств-членов ОДКБ (3 сентября 2008 г., Ереван), 09.09.2008, <<http://www.scrf.gov.ru/news/346.html>>.

Достойный уровень жизни – лучшая стратегия безопасности России – газета «Известия», № 81 от 13.05.2009, 14.05.2009, <<http://www.scrf.gov.ru/news/440.html>>.

Ефременко Д. В., «Фабрики мысли и внешнеполитическая повестка современной России», *Политическая наука*, 2015, № 3, с. 92–93.

Из интервью Н. П. Патрушева телеканалу «Россия 24», 07.06.2014, <<http://www.scrf.gov.ru/news/820.html>>.

Интервью Секретаря Совета Безопасности Российской Федерации Н. П. Патрушева: «Сказки о правах человека» («Аргументы и факты», № 005 от 14.12.2011 г.), <<http://www.scrf.gov.ru/news/688.html>>.

Интервью Секретаря Совета Безопасности Российской Федерации Н. П. Патрушева: «Армия у нас есть! Кто претендует на наши земли и как близко подошло НАТО?» (издание «Аргументы и Факты», № 7 от 17 февраля 2010 года). 17.02.2010, <<http://www.scrf.gov.ru/news/544.html>>.

Интервью Секретаря Совета Безопасности Российской Федерации Н. П. Патрушева: «Реальные угрозы для России, США и ЕС – в нынешней нестабильности» («Коммерсантъ» № 3 (4788) от 12.01.2012 г.) <<http://www.scrf.gov.ru/news/691.html>>.

Интервью Секретаря Совета Безопасности Российской Федерации Н. П. Патрушева: «Оранжевая революция в России не пройдет» («Комсомольская правда» от 18.12.2012 г.), <<http://www.scrf.gov.ru/news/761.html>>.

Интервью Секретаря Совета Безопасности Российской Федерации Н. П. Патрушева «Российской газете», 27.12.2013, <<http://www.scrf.gov.ru/news/809.html>>.

Интервью Секретаря Совета Безопасности Российской Федерации Н. П. Патрушева: «Арктические войны. Зачем России охранять свои ледяные границы» («Аргументы и Факты», № 15 от 10 апреля 2013 г.), 15.04.2013, <<http://www.scrf.gov.ru/news/778.html>>.

Интервью Секретаря Совета Безопасности Российской Федерации Н. П. Патрушева «Российской газете», 11.02.2015, <<http://www.scrf.gov.ru/news/841.html>>.

Интервью Секретаря Совета Безопасности Российской Федерации Н. П. Патрушева: «Сказки о правах человека» («Аргументы и факты» № 005 от 14.12.2011 г.), <<http://www.scrf.gov.ru/news/688.html>>.

Интервью Секретаря Совета Безопасности Российской Федерации Н. Патрушева газете «Известия», 01.10.2008, <<http://www.scrf.gov.ru/news/352.html>>.

Киселев Д., «Когда ничто не свято, когда ничто не сдерживает», *Тетради по консерватизму*, № 1, 2014, с. 19–26.

Межуев Б. В., «Картография русского европеизма», *Тетради по консерватизму* № 1, 2015, с. 24, <http://www.isepr.ru/upload/Tetradi%2015_1.pdf>.

Морозов О., «Основные положения социально-консервативной идеологии», *Тетради по консерватизму*, № 1, 2014, с. 9–16.

Ответы Секретаря Совета Безопасности Российской Федерации Н. П. Патрушева в связи с 20-летием ведомства на вопросы корреспондента «Интерфакса», <<http://www.scrf.gov.ru/news/721.html>>.

Черняев А. В., «У истоков русского консерватизма: Иван Посошков», *Тетради по консерватизму* № 3, 2014, с. 32–38, <http://www.isepr.ru/upload/iblock/12e/tetradi_14_3.pdf>.

*SUMMARY**RUSSIAN CONSERVATISM:
MAKING NATIONAL IDEOLOGY AND INFLUENCING
RUSSIA'S FOREIGN POLICY*

The article analyses the impact of present-day Russian internal structural factors, searching national ideology and shaping “Russian conservatism” line formation marked the links between this ideology and Russian foreign policy. The main focus is designated to Russia’s politics after the Russia-Georgia conflict in 2008, highlighting the response of Vladimir Putin’s regime to several domestic policy tensions related with: 1) the structure of the Russian regime and the domination of *siloviki* group in the power structures; 2) the ethno-federalist structure of Russia and the growing nationalism; and 3) the competition of several ideologies, which increasingly turns to the support of Eurasianist ideology line and its transformation into “Russian conservatism”. Theoretically, this analysis is based on the internal and external factors that have an impact on the state’s policies (e.g. Walter Carlsnaes concepts), as well as on the theories analysing Russian ethno-federalism and informal networks/relations.

This article argues that Russian internal structural factors strongly support the Russian Eurasianist direction as the dominant policy doctrine, and this doctrine defines the Russian foreign policy, limits its balancing and influences the dynamics of foreign policy. It shows how, during the recent years, Russia’s assertive foreign policy has become influenced by neo-imperialist vision of a strong, conservative, and alternative Russia, which actively uses the “Russian conservatism” as an ideological justification, supports active protection of Russia’s interest in the post-Soviet region (e.g., war with Ukraine) increasing the use of foreign policy in the post-Soviet region (e.g., war with Ukraine) or raising the question about the multipolar world order. Other competing ideological lines (pro-Western liberalism and Slavic nationalisms) are still included in the balancing if there is demand, however, it remains non-typical forms of current Russia’s ideological framework.

Since the Russia-Georgia war in 2008, the aggressive Russian foreign policy depends not only on the external factors, but it also increasingly reacts to internal factors, especially to Putin’s interest to maintain the vertical power and ensure further legitimacy of the regime. Russia’s “electoral authoritarianism”, which actively used the concept of “sovereign democracy” last decade, faced serious challenges in 2011–2012. After public protests for electoral fraud, Putin’s circles have perceived that Russia’s ruling elites need to initiate a new turn for the country, either to a wider

democracy development or to find other resources to mobilise society. By reacting to the interest of *siloviki* group and seeing the confrontation between Russian ethnic and minorities' nationalism manifestations, Putin's regime strengthened its orientation towards the new Eurasianism, which emphasized the special path of Russia's civilization: being alternative to the Western world, adjusting only "appropriate for Russia" democracy standards, opposing human rights development, and seeing it as a harmful foreign influence.

State patriotism was framed under the new "Russian conservatism" line, which emphasized strong authority of central power, Russian imperial identity, Russia's interest in Eurasian regions, support for multipolar world, and the spread of conservative values as opposition to Western cosmopolitanism. It helped to mobilise Russian society, integrate the great old and the new military victories of Russia's state and received a new support and greater legitimacy for Putin's regime. This ideology leaves room for integration of separate narratives from various ideological lines (from the Soviet nostalgia and technocratic modernisation to "old Russia" traditionalism).

Military actions in Ukraine in 2014–2015 have illustrated that imperial approach effectively mobilises not only the Russian society but a certain part of the other post-Soviet societies (e.g., the idea of the Russian world). This "Russian conservatism" also attempts to respond to other internal tensions, such as ethnic conflicts, by promoting a more intensive Russian state identity instead of an ethnic identity. The situation, when various ethnic minorities and their leaders (e.g., R. Kadyrov) actively supported Russia's actions in Ukraine and the new Putin's activism, revealed that under this ideological umbrella, such local actors as in Putin's circle, leaders of ethnic regions, Orthodox church, and media authorities find themselves in the state's ongoing narratives. Under this situation, Putin's regime effectively marginalises their opponents. Non-systemic liberal-democrats are presented as acting against Russia's interests. The discourse for keeping the relationship with Western partners, which emphasizes the modernisation or stresses the importance of economic developments, is still valid, and it is still used for balancing, but current ideological trend has clearly prioritised the imperial identity over democracy development.